KERESZTÉNY MAGVETŐ
LXV. ÉVF. 1933. JULIUS—OKTÓBER 4—5. FÜZET

# Dávid Ferenc az Emerson mérlegén.

Ki a nagy ember? — kérdi Emerson, a modern unitárizmus legnagyobb büszkesége, a legnapfényesebb világnézetű gondolkozó, *Az emberi szellem képviselői* cimű művében. Hogy ki a nagy ember? Az, aki kellő időben érkezik, a maga helyén áll s könnyen és erőlködés nélkül felel arra, amire mindnyájan várjuk, lessük a feleletet. Valahogy ilyenformán lehetne egy mondatba rögziteni és tömöritni az Emerson ötletes és Shakespeare-i meglátásokban tovarohanó szines tüzijátékát.

A nagy emberek — ugymond — az eszmék értékjelzői, az érzékfeletti világ térképrajzolói. Mi, apró emberkék „egész életünkben az értékek folytonos megállapitásával vesződünk". Makacsul és csökönyösen, mint az a bizonyos négylábu rokonunk. Mert „függetlenül az értelmi erőtől mindenkiben megvan az önérzet kevélysége, a meggyőződés, hogy neki igaza van, hogy *neki* van igaza. A leggyámoltalanabb vén asszony, a csak mozdulni tudó hülye, ami szikrája a tehetségnek s érzéklésnek maradt benne, arra használja, hogy a maga nézete szerint a többiek ostobaságát kikacagja. Különbözés a magunk nézetétől; a képtelenség mértéke. Nem pompás gondolat volt-e — kérdi — a dolgokat ezzel a ragaccsal, minden cementek e legerősebbjével foglalni egybe?"

De a mosolyognivaló tragikomikum még csak most jön. Minden eredetiségre törekvő makacsságunk visszafelé sül el, mert „A kor eszméi a levegőben vannak s mindenkit megmérgeznek, aki beleheli. Vannak egész népekkel és korokkal közös bűnök és bolondságok. Az emberek jobban hasonlitanak kortársaikhoz, mint szüleikhez. Tapasztalhatni öreg házaspárokon, hogy egyformákká válnak. Kortársainktól minden erőfeszités nélkül eltanuljuk, amit tudnak, ugyszólván bőrünk likacsain szivjuk be." Az elfogultság erénnyé lesz, mert rokonszenv a szülőanyja.

És most jön a nagy ember, „Az a hatalmas szemviz, mely leveszi szemeinkről az önzést s képessé tesz emberek és tettek meglátására, új, helyesebb, igazabb átértékelésre. A nagy emberek a megváltók: megváltanak az egyetemes, a *szövetséges* tévedésektől, megvédelmeznek kortársainktól, kiszabaditanak az egyetemes előitéletekből. Az idegen nagyság a kabalizmus ellenszere. Mily kárpótlás egyetlen nagy ember a törpék egész tömegéért!"

Mily kárpótlás! Aki a XVI. század késhegyig menő hitvitáit s ma sokszor csak mosolyra késztető meddő szőrszálhasogatásait olvasva, végre Dávid Ferencig s a lelkiismereti szabadság törvénybeiktatásáig, mindezideig a legszebb és legértékesebb magyar gondolatig ér, elragadtatásában lehetetlenség igy föl nem kiáltania: Mily kárpótlás!

Nem én s nem is Emerson kiált igy föl. Unitárius embertől elfogult kérkedés volna talán a jogos büszkeség is: bizd másra, bizd a lelkiismeretedre a magad és a tieid értékelését. Dávid Ferencet unitárius ember ásta ugyan ki a sirjából, a nagy tudású s csodálatosan bölcs és higgadt temperamentumu Jakab Elek (akinek ezért, zárójelben legyen mondva, máig is adós az unitárius kegyelet), de azóta a magyar szellemtörténet búvárai is csodálattal állanak meg a Dávid Ferenc nevénél s felekezeti elfogultság nélkül csaknem egyértelmüleg vallják, hogy „A magyar reformátorok közt egy sincs, akit hozzá fogni lehetne. Buzgó, nemes sziv, tele jámborsággal, szeretettel, az igazság keresésében határtalan vágy és odaadás, tiszta, a század salakjától ment szabadelvüség és türelem, hatalmas tanulmány és erős dialektika, fényes szónoki tehetség, úgyszólván a lángész adományával egyesülve, mindez dicsőséget áraszt élete küzdelmeire. A reformáció alapeszméjének majdnem a tökéletességig való fokozása és megtestesülése pályájában, az eredetiség, mellyel társai között egyedül diszeskedett, a martirhalál koszorúja, mely homlokát övezi, a nagy reformátorokhoz teszik hasonlóvá. Fenkölt apostol, kinél több meggyőződéssel a szellem jogát, a szabadságot senki sem hirdette." (Horváth Cyrill: A magyar irod. tört. 230. l.).

Mily kárpótlás a tengernyi szenvedésért és megpróbáltatásért! De hátha csak a mi magyar szemünk nőteti igy meg az embert és a mértéket? Hátha csak a hazai mértékekhez szokott szem jóakaratú öncsalása az egész Dávid-kultusz? Milyen kinálkozó

alkalom: megmérni egyszer ezt a nagy embert az Emerson mértékével is. Vajjon igy is nagynak bizonyulna-e? Mérd meg, az Emerson mértékével mérd meg Dávid Ferencet. Az unitárius apostolt az unitárius bölcs mértékével. A legnagyobbat a legnagyobbal!

Mérd meg! De hogyan méred meg azt, akit nem ismersz?! Az angolszász mérték nem felületes, az angolszász mérték az emberre, a fizikai emberre is kiváncsi. De honnan szedjük mi elé Emersonnak Dávid Ferencet? Mi itt is szerencsétlenek vagyunk. Mi valószinüleg már sohasem nézhetünk a Dávid Ferenc szemébe. Szinről-szinre magunk elé nem tehetjük, ami nem maradt fenn, az arcképét. Csak az a vigasztaló, hogy ez másutt is igy van. Különös ironiája a sorsnak, hogy a nagy embereknek rövid az életrajzuk, rendesen nincs külső élettörténetük. A historia elfeledte idejében följegyezni a följegyezni valókat, vagy ha föl is jegyezte, a rosszakarat és gyűlölet gondoskodott róla, hogy megsemmisitse. Ha az embert nem lehetett megégetni, megsemmisitette legalább a képét, a lélek tükörét. Mintha tudta volna, hogy a kűlső emberben is mindig ott a belső ember. Madách lecsüngő mandarinbajsza mintegy jelképe, beszédes szimboluma a ködös nyugati filozófiát fenséges és fensőséges nyugalommal megmérő turáni értelemnek. Arany János lapos arcán a hagyma-orr és busa harcsabajusz fölött mélázó szemek befelé fordult merengése népi erők és belső convulsiók rejtelmes mélységeit sejteti. Kanyaró Ferenc gondosan nyirt szája szélén minden haj- és idegszál lesben áll, mérgezett hegyű dárdát szorongat s csak a jelt várja, hogy kéjelegve megforgathassa az előreelrendelés szerencsétlen órában született szegény *révészeinek* a beleiben. A hitszállitó Blandrata képén a felületes szemlélő is leolvashatja az eszes róka teljes természetrajzát. S János Zsigmond lányos szelidségű arca nemcsak a hitszabadság glóriájától ragyog, azt is elárulja, miért lett éppen a legfelsőbb regiszterekben járó egyházi ének az ő kedvelt éneke. Csak a Dávid Ferenc arca nem mondhat semmit.

Azt se tudjuk, milyen törzsön nyugodott ez a hatalmas koponya. Hiteles följegyzés hiányában itt is csak találgatásra vagyunk utalva. Azt följegyezték, hogy hatalmas trombita-hangja volt. Ebből megfelelő mellre és tüdőre következtethetünk. A természetnek ugyan sok furcsa tréfája van. Kis embernek nagy botot nyom a

kezibe, nagy Mahomet-embernek kappanhangot s majom-lelket ad. De mégis inkább Lockenak kell hinnünk, aki azt mondta, hogy Isten, mikor prófétát teremt, nem semmisiti meg az embert, meg Emersonnak, aki meg azt mondja, hogy minden ember idézet őseiből. A Dávid Ferenc ősei pedig jól megtermett hatalmas szász truncusok [1] lehettek. S hogy testbeli terjedelem dolgában Dávid F. sem fajzott el tőlük, azt hiteles följegyzés is bizonyitja. Mikor élte alkonyán nagy betegen birái elé hurcolták, a testes kövér ember (Obeso corpore) annyira össze volt esve már, hogy veje az ölében vive rakta kocsira. Talán ez a főljegyzés tévesztette meg Kriesch Aladárt, a művészt, hogy ismeretes képén Dávid Ferencet hús- és vérnélküli ászkétává eszményiti. Nem, ilyen vérnélküli penészvirág sohasem lehetett a büszke Barát Kata férje, a hitujitás rettenetes munkabirású bajnoka s tán a jóféle kőmáli borok vendégszerető házigazdája. A szerzeteseknél a középkorban mehetett érdemszámba az ilyenfajta göthösség, a mai tintaszagú világban is megbocsátható gyarlóság, de a XVI. század férfiasan nyers erőtől duzzadó világában valósággal bűnszámba ment s csak tán Calvinnak válhatott előnyére. A modern orvostudomány is azt mondja egyébiránt, hogy a 60—70 év között a testes kövér emberek szoktak egyszerre összeesni, ha valami éri őket. (A Dávid és Góliáth meséje ilyenformán csak legfeljebb forditva volna alkalmazható Dávidra és Meliusra: termetre nézve Dávid Ferenc a Góliáth s az apró termetű Melius a Dávid).

Ámha a külső embert nem is tudjuk föltámasztani, a belső ember annál inkább él az ő műveiben és alkotásaiban. S erre a belső emberre rávonhatjuk az Emerson mértékét. Megkérdhetjük, a maga idejében érkezett-e s a megérkezésében volt-e valami rendkivüliség, vagy legalább valami olyan tréfás kabalizmus, amilyeneket Emerson, ez a kivételes lelki rugékonyságú lángész, olyan gyermekes kedvteléssel szokott észrevenni. Hát van. Emerson, ha hallja odafenn, tapsolhat örömében, mert Dávid Ferenc egyenesen neki született, mert Dávid Ferenc nagy kabalista, a hetes szám kabalistája, sőt az unitárius igazság kirobbanása is csupa kabalizmus.

[1] Apját *Hertel*-nek hivták, Kanyaró F. elnézésből *Helter*-nek kereszteli át s utána mások is.

Ha jól esik, mosolyoghatunk ezen a maradisággal kacérkodó tréfás megállapitáson. Hát hiszen jól látja azt ma minden okos ember, hogy a reformáció hihetőleg Dávid Ferenc nélkül is elért volna Dávid Ferencig, mert az egyszer kirobbant gondolatnak hihetetlen feszitőereje van. A kidobott kő nem teheti, hogy meg ne tegye a maga jellegzetes görbéjét. Új gondolatok több új embert szülnek, mint új ember új gondolatot. De a Dávid Ferenc megérkezében miért ne látnók mi is meg a végzetszerü kabalizmust, ha ő látja és elmondja. Az unitárius próféta ugyanis, a reformációnak ez a legvitézebb, legmerészebb s egyszersmind legkrisztusibb szelidségü bajnoka (Kedvem volna ebből magyarázni ki a kabalizmust) 1517-ben, az eszme kirobbanásakor, éppen 7 éves volt, de kerek 7×7 esztendőnek kellett lefolynia és leperegnie, amig az ő zászlajára, az egy őmagátólvaló Isten hitére reátalált. Kabalizmus ide, kabalizmus oda, de ez meglepő, meggondolásra késztető, mert első tekintetre kissé lehangoló megállapitás. Hogyan, hiszen igy az unitárizmus nagy prófétája már (újabb kabalizmus) 8×7 éves volt, amikor a nagy eszmére, lelkének nagy igazságára reátalált. Hiszen a nagy föltalálók és fölfedezők nem a 8×7 évesek soraiból szoktak verbuválódni. A 8×7 évesek rendszerint már túljárnak a delelőn: 8×7 éves korukban már kezd begyöpösödni az emberek feje, nem járnak új útakon, csak a már megjárt útakon szerzetteket összegezik. Nem keresnek új igazságokat. A régi is igen megkopott már s kezd minden mindegy lenni. A 8×7 évesek inkább kerékkötők már, mint kerékoldók. Bölcs konzervativek s nem radikális fölforgatók. Inkább boronálók, mint a dolgok, események és elvek élére állitói. Inkább megalkusznak, mintsem veszélyeztessék a meglévő értéket s főleg a maguk ráncosodó, de annál féltettebb bőrét. Inkább reális bölcsek, mint ideális bolondok. Nem, s ha Dávid Ferenc mégis közülök került ki, ez a kivételes külső körülmény kivételes értelmi erőre, kivételes lelki rugékonyságra s főleg kivételes jellemszilárdságra mutat, az igazi nagyság legfontosabb ismertetőjeleire.

Hiszen igaz, senki sem kezdi a járnitanulást a nagyapja papucsában, mindenki jár valameddig gyermekcipőben, de tévedés volna azt hinni, hogy csak az viszi valamire, aki ideje előtt lerugja. Éppen olyan tévedés volna azt hinni, hogy Dávid Ferenc Minervaként, kész fegyverzetben ugrott elő a vallás-szabadság

zászlóvivőjének. Nem. A mi unitárius nagyjaink és prófétáink feltünően lassan érnek s meglehetős későn rugják el a gyermekcipőket. Brassai már szürkülni kezdő bácsi, mikor az ismeretlenségből előbukkan. Az ötvenes évek Dávid Ference sem a mi prófétánk még. Nem azért, mert nem unitárius, nem azért, mert háromsághivő, sőt védő. Attől tőlünk lélekben még lehetne unitárius. De a Stancaro-viták Dávid Ference még kiérezhetőleg nem a maga megtalált lelki igazát védi, hanem a szervezett egyházét. Nem a lelke küldi a küzdelembe, hanem legfeljebb csak a kötelességérzet. A nyájat védi, a nyájat félti s nem a megtalált igazság dörömből ki a szavaiból. Még igazában nem ivott a szabad vizsgálódás, a korlátlan lelki szabadság borából. Csak belekóstolt, de nem részegült meg. Még nem a lelkiismeretének, hanem csak a maga és hozzátartozói győzelmének és győzelemre juttatásának a bajnoka. Még egyedül csak a szelidség az, amiben rokonszenvesen felülmulja összes kortársait, főleg a hatalmaskodni olyan nagyszerüen értő Meliust. Ezidőszerint még ő is csak győzni tud és győzni akar s ezért nem riad vissza mestereinek, az ezer hájjal megkent humanistáknak a mesterfogásaitól, a csillogó siker érdekében minden fegyvert egyformán megengedhetőnek tartó dialektikájától. Ebben voltak ők tudvalevőleg nagy művészek, a fényes dialektikában, ez az ő táltos paripájuk. Mért ne ülne a tanítvány is keményen meg a nyeregben, pláné ha ezt el is várják tőle. A Dávid Ferenc készültségében sem csalódhattak kolozsvári hivei, az új nyáj, de mi, utókor, csalódottan csóváljuk és csóválhatjuk a fejünket a Stancaro- és Kálmáncsehi-viták meddő zabhegyezésein, mi Ferenc uramtól másfajta okoskodást s főleg másfajta vitézkedést és győzelmet várnánk. Nekünk nem telik gyönyörüségünk az olyan győzelemben, hol inkább a fényes dialektika, mintsem az igazság győz. Dávid Ferenc életiróját, Jakab Eleket, senki sem vádolhatja meg naivsággal, itéleteiben, minden rajongásig menő szeretete mellett is van annyira józan, hogy ne dobja el a sulykot, nem lesz elfogulttá: mégis kétes örömmel és büszkeséggel könyveljük el a Dávid Ferenc vitatkozó tudományáról vallott szertelen és főleg igen kétes értékü dicséretét:

„Rhetorikájának fénye úgy meglep, mint bámulatra ragad dialektikájának ereje. Őt megfogni nem lehetett. Felelni mindenre,

mindig kész. Mikor ellenfele fennakadtnak vélte, egy új kérdéssel, vagy a vitatételen tett egy forditással kisiklott s támadói fölébe került: Ezer átváltozásra kész Proteus, Homer csodái egyike. Most az elméleti vizsgálódás mélységeibe merül, ha nyomán akarsz elindulni, majd az okoskodás labyrintjában, vagy a bibliai helyek feneketlen tengerében vesz el érveid sebző nyila elől . . . A kigyó nem lopózhatik be észrevétlenebbül a virágok közé, mint ő" stb., stb.

Kigyó, labyrinthus, Homer átváltozásainak Proteus-csodája? Nem, ebből a Dávid Ferencből nem kérünk. Az ezekkel nyert győzelem nem a mi győzelmünk, az ezekkel vitézkedő Dávid F. nem a mi Dávid Ferencünk. Amint szerencsére *nem is* a mi Dávid Ferencünk. Jakab Elek is túloz, de az irás is egyebet mond. Az unitáriussá ért Dávid Ferenc, legalább úgy ahogy fönmaradt irásaiban előttünk áll, ugyancsak nem a Homer átváltozásainak Proteus-csodája. Jámbor és együgyű (ez az ő szava) szolgája ő csak lelke Istenének, a megismert igazságnak. S az irodalomtörténet búvára, aki az elmult korok irásaiban a műalkotás remekeit, a nyelv és stilus fejlett szépségeit keresi, csalódott szomorusággal állapithatja meg Dávid Ferenc első magyar nyelvű s egyben első unitárius hitű művéről, mennyire igazat mond a szerző, amikor unitáriushoz illő őszinteséggel és szerénységgel bevallja, hogy: „Nem igen aggasztaltuk magunkat az irásnak szépen való elrendelésében, sem a dolog felől való ékesen szólásban. Elégnek tartottuk az igazságnak tisztán és együgyűképpen való kimondását."

1567-ben kiadott Rövid Magyarázat cimű könyvében irja ezt Dávid Ferenc. Ez a könyv a magyar reformáció legszebb diadala, magyar szellemi életünk örök büszkesége, legnagyobb dicsősége, a legjelentősebb magyar könyv a maga korában, mert a legbeszédesebb történeti bizonyitéka fajunk és kulturánk életrevalóságának, de, s minek ne vallanók ezt be az igazságnak megfelelően, nyelvét és stilusát illetően messze elmarad a Jakab Elek rászórt dicséretétől, elmarad ellenfelének, Melius Péternek kiteremtettéző zamatos magyarságától is. Elmarad, mondom s minden egyéb lehet, csak raffinált művészet nem. Dávid F. ekkor bizony még nem igen aggasztalta magát az ékesen szólásban, akadozva és bukdácsolva ir magyarul. De, óh de meginditóan illik ez az

együgyüen mesterkéletlen nyelv az unitárizmus bölcsejénél ehhez a szerény mécset gyujtó szelidlelkü apostolhoz! Mintha csak a Názáreti jámbor tanitványait hallanók. Egyszerűek, együgyűek biz ők és mesterkéletlenek, csak a lelkük ég, csak a világ veszett el számukra, csak a szomjuságuk olthatatlan. De nem kell nagyon szomorkodnia a nyelvi és stilusbeli szépségek után bogarászó irodalomtörténetnek se: az együgyű Máté után csakhamar eljön a megoldott nyelvű művész, Pál apostol is s azt is Dávid Ferencnek fogják hivni. Az akadozó nyelvű Dávid Ferencből a fejlődés három-négy esztendeje — mindössze eddig tart az ő magyar irói pályája, azután nem engedik szóhoz — pompás tollu magyar stilisztát fog faragni. Mit hozhatott volna még a rákényszeritett hallgatás keserű nyolc esztendeje, mivel ajándékozhatta volna meg még nemzetét, ha ki nem ütik kezéből a tollat, azon céltalan dolog már keseregnünk: a holt betü nem szólhat már az élő szó Dávid Ferencének lánglelkéről, a hegytetőn álló Dávid Ferencről. De a hegy alján álló Dávid Ferenchez olyan meghatóan jól áll még az a naiv kabalizmus is. Ő tudja, már 1567-ben tudja, hogy az Antikrisztus rútságából csak 1570-ben „feselhetünk ki". „Mert Krisztus születése után 1517. esztendőben kezdé Luther bontogatni a Krisztus koporsóit, melynek mostan 50 esztendeje vagyon, kit hogyha hozzávetendesz az 1517 esztendőhöz, teszen 1567 esztendőt, kiben mostan vagyunk. Mindezeknek pedig az végében 7 szám vagyon, mely mindenkor szent volt mind az nap számban, mind az esztendőben, mind pedig az hetedik hónapban". S ha a babiloni fogságnak is a hetvenedik esztendő volt a vége, joggal várják a hivek, hogy az Antikrisztus rútságából mi is 70-ben, 1570-ben szabadulunk ki.

Mi ebben a naiv, de kétségkivűl ősmagyar kabalizmusban a megindító és megható? Mi az, ami minden naivsága mellett is csodálatos fényt vet Dávid Ferenc korát meghaladó rendkivüliségére? Az a megható őszinteség, hogy Dávid Ferenc, az unitáriussá ért Dávid Ferenc, már nem hiszi magát és a maga tudományát az emberi tudás csalhatatlan zsinórmértékének, mint kortársai, illetőleg ellenfelei csaknem kivétel nélkül. Ő tudja és szerényen be is meri vallani, hogy az ő világossága csak *lesz* világosság. Még nem feseltünk ki az Antikrisztus rútságából, a mi világosságunk még nem a teljes világosság, csak szomjuhozzuk, de még nem értük el. Az egy Isten hitéig elérkezett Dávid Fe-

rencet ez az örök szomjuság fogja epeszteni. Az igazság után, a teljes igazság után! Kimondott és irásba foglalt hitelveit sosem fogja többé véglegesnek tekinteni. Sem most, sem később, talán halála órájában sem. Dávid Ferenc megérte hirdetett igazságának a győzelmét. 1570-re hirdetett jóslata beteljesült, az unitárius hitvallás alkotmányosan biztosittatott, éppen a tizenkettedik órában, kevéssel János Zsigmond halála előtt. De Dávid Ferenc diadalának a delelőpontján sem tartotta művét befejezettnek: „Isten felől még sok igazság van elrejtve, mit a világnak prédikálni kell. (Jakab E. 190. l.) Köszöni ellenségeinek, hogy naponként kényszeritik, hogy Isten igéje feletti elmélkedésben foglalja magát, hogy Krisztusnak mi módon való Istenségét minél inkább megérthesse. Dühös ellenfeleit, a két Pétert (Meliust és Károlyit) szelid gúnnyal arra kéri, erőlködjenek csak tovább is, mert Isten felől még sok igazság van elrejtve. Az igazság után való emésztő szomjuság igy lesz Dávidban és Dávid által a sudárba szökkent unitárizmus egyetlen végérvényes és túl nem haladható dogmája. A többi? A többi (hitem szerint) abban a percben elveszti unitárius jellegét, mihelyt a végtelent végessé, a le nem zárhatót lezárttá akarván tenni, kötelező erővel (Én dogma alatt ezt értem: Hidd, vagy állj ki közülünk!) irásba foglalod, mintha az órát akarnád megállitani, hogy ne járjon, az agyvelőt, hogy ne gondolkozzék tovább. Mintha a lángot a lángért, az életet az életért akarnád eloltani.

Ezért az igazságért érdemes volt vértanu halált szenvedni. Ez nem a betűk, ez a lelkek igazsága. Ez az élet, az örök élet (nem az *örökélet*, az más) ez az örök *élet* igazsága.

Ezért az igazságért elnézhetjük és megbocsátjuk a századokig tartó hitvitáknak sok mulatságos zabhegyezését, sok meddő szélmalomharcát. Hogy ott van-e a Krisztus teste s ha ott, felette, alatta, vagy benne. Hogy Krisztus emberi vagy isteni tulajdonságából kifolyólag teszi ezt vagy azt, ezek ma már éppen olyan mulatságosan bohó kérdések, mint mikor afelett vitáztak, hogy volt-e Adámnak köldöke. Mennyi tudós vagy tudóskodó nagyképűség kellett hajdan hozzá, hogy állást foglalhass mellette vagy ellene s milyen más szemmel nézzük az egészet ma! Ha pl. ma volna kérdéses az Ádám köldöke, csak a székely mesék okoslányát kellene megkérdezni. Az, ha a lyukas korsót is meg tudta

foldni, erre is megfelelne valahogy ilyenformán: Mutasd meg nekem azt az Ádámot, aztán én is megmutatom neked a köldökit. Ez az okoslány a hitujitás világának sok meddő zabhegyezését is okosabban rendbe hozná, mint száz okos Melius, mert a székely leány józan eszének nincsenek kerékkötői. Neki pl. nem kell a bibliai helyek szentségére esküdni. Ő nem üt a bibliára s nem mondja, hogy ami itt van, az az üdvösség, ami itt nincs, az a világon sincs. Ő kimondhatja, amit még Dávid Ferenc sem mondhatott ki ilyen nyiltan, hogy a bibliát is csak emberek irták, az is tele van gyarlósággal s a gyarlóság tejtestvéreivel: képekkel, figurákkal, virágokkal, bolondos játszi szárnyas szavakkal, szóval költészettel. Főleg költészettel, amin akár rágódni is lehet, mert az is virág, de nem úgy, mint a szamár a bogáncskorón. Könnyü az okosleánynak, ő ezt ha nem tanulta is, tudja. De az alapos, komoly, tudós, lelkiismeretes embernek álláspontjai, elvei, beidegzettségei, kerékkötői és bogáncskorói vannak. Tessék ezekkel eligazodni, csak a Krisztus-nemimádás, a *non invocatio* tanában, amiért halálra kellett mennie Dávid Ferencnek.

Én, ha nekem itt ma már kivételesen az Emerson módján és humorával kell mindenáron gondolkoznom, főleg azért tartom Dávid Ferencet nagy embernek, mert Dávid tudja, sőt a sorok közt velünk is sejtetni tudja, hogy ő van olyan okos, mint az a mesebeli okoslány, ő éppen úgy értene a sommás elintézéshez, de őt kötik ám a keretek, ő neki meg kell rágnia minden szót, neki meg kell alkudni a körülményekkel. Mert a világosságot csak lassan birja meg a sötétséghez szokott szem, mert az orvosságot is csak cseppenként lehet beadni. De okos ember abból is ért, ami nincsen kimondva. Dávid Ferenc igazán a sorok közt, vagy a sorok fölött Dávid Ferenc. Nem abban és azzal, amit mond, hanem abban és azzal, amit *még* nem mond ki. Ez az ő tragikuma, de ez egyszersmind az unitárizmus nemeslevele is.

Ezért szeretem én Emersonnal Dávid Ferencet, ezért tartom én őt korát messze tulszárnyaló nagy embernek, a modern unitárizmus, a haladó unitárizmus prófétájának.

Hol van ettől a circumspectusos belátásu szédítő intelligenciától ellenfeleinek kurtanyaku és kurta látókörü józansága? Hol van ettől az égő szomjuságtól lihegő, ettől a megállni és megnyugodni soha nem tudó prófétai lélektől, hol van a kétségektől

sohse zavart ortodoxia kétségbeejtően öntelt biztossága és biztonsága?

Boldogok a biztonságosak, a beérkezettek, akik el vannak telve magukkal, akik, mert irva vagyon, hogy földet eszel a te életednek napiban, földet esznek s ezzel elintézettnek is hiszik és vallják ezt a földi életet minden ő vágyával, céljával és föladatával együtt. Nincsenek kétségeik és nincsenek megoldatlan problémáik, ortodoxok ők, a bölcseség kizárólagos letéteményesei. Boldog Meliusék, akik nem tudják, hogy a talaj, amelyen olyan keményen megálltak, alant telve szakadékokkal, a biblia világának örvénylő szakadékaival, lápjaival és ingoványaival. Boldogok ők, akik még nem sejthetik, hiszen nem prófét5ák, hogy a föltáruló szakadék lesz a haláluk egynehány évtized mulva, amikor már nem lesznek többé Dávidok, akinek próféta lelke úgy meglátta, megérezte és úgy át tudta hidalni ezeket a szakadékokat. Ide e szakadékba fogja beszoritani őket, ortodoxiává vénült szegény csikót, mert lelke Istenét megtagadta s a féluton megállott, egy nagyszerűen perdülő karikás ostor, a saját karikás ostoruk, a Pázmány kezében.

Dávid Ferenc rég pihenni fog akkor megásott sirjában. Áruló kezektől elfojtott világossága csak a hamu alatt fog pislogni. Elkárhoztatott, megbélyegzett tanitása csak az agyvelők legtitkosabb redőibe és tekervényeibe menekül és huzódik meg, csak a szivek mélyére rejtőzve fog titkon dobogni, fájni és melegiteni. A törvény keretei közt biztositott külső egyházban a Dávid Ferenc neve, emléke és tanitása lesz a belső egyház. Vértanu halálának példaadó ereje a szenvedések acéltüzében fog megtartani s az Egyisten lobogója alatt eggyé forrasztani egy maroknyi kis népet Erdély bércei közt. Századok fognak közben föltünni és elsuhanni. Nem nekünk, nem velünk és nem értünk. De mégsem eredmény nélkül. A parázs a hamu alatt is parázs. A világ nagy gondolkozói egy új reformációt érlelnek és készitenek elő, az emberi szellem fölvilágosodásának új reformációját. Újra bilincseket törnek, zárakat pattintgatnak, sirokat nyitogatnak. A dévai börtön ajtó is fölpattan. A Dávid Ferenc elhantolt igazsága kilép a sirból, hogy széllyel tekintsen a megváltott világon. Hol az én tüzem és világosságom? S a kis Erdély bércei büszkén mutatnak tul a tengeren messzi nyugatra, hol két nagy szabad és boldog

nép legértékesebb fiai rátaláltak a maguk lelke igazában a Dávid Ferenc igazára és világosságára. Mi itt Erdélyben tudjuk, és büszkék vagyunk rá, hogy a saját lelkük igazában a Dávid Ferenc igazságára találtak, de örömünket és büszkeségünket egy kissé lehűtheti az a tudat, hogy ők oda át ezt még talán nem tudják eléggé. A Channing és Emerson népe mintha-mintha most sem tudná még eléggé, ki volt Dávid Ferenc, sőt talán mi magunk ideát sem vagyunk teljesen biztosak benne, hogy vajon megbirja-e Dávid Ferenc az ő mértéküket is. Vajjon nem túlozunk-e mi a mi érthető és megbocsátható szeretetünkben, vajjon nem elfogultan részrehajló-e irántunk és velünk szemben a mi mértékünk? Tudva, vagy tudatlanul ez az aggodalom motoszkált Dávid Ferenccel foglalkozva a fejemben s azért is kerestem Emerson halálának félszázados évfordulója alkalmából is a legszigorúbb mértéket, az Emerson mértékét.

Hogy foglalkozott-e valaha Dávid Ferenccel Emerson, nem tudom. Nem is volt hamarjában módomban utána nézni. Az igazat megvallva, nem is hiszem. Emerson egyebütt járt és egyebet mért. A mértékét azonban ránk hagyta, mi is mérhetünk vele. Csakhogy most veszem észre, a mérleget ugyan állandóan a kezemben tartottam, a mérést még se fejeztem be, jórészben még adós vagyok vele. Egy szót sem szóltam ugyanis még arról, hogy állunk a Dávid Ferenc unitáriusságának etikai oldalával. Pedig Emersonéknál ez a fő. Channing unitárizmusa az etikai alapokra fektetett, gyakorlati irányu, dogmátlan őskereszténység.

S a Dávid Ferenc unitárizmusa? Ne feleljünk mi rá, kérdjük meg magától Dávid Ferenctől. Olvassuk el a *De regno Christi* és a *De regno Antichristi* cimü könyvének idevonatkozó passusait az unitárius kereszténység gyakorlati irányu kötelezettségeiről:

„Krisztus országának igaz tagjai — irja Dávid Ferenc — megismertetnek arról, ha hiszik az egy igaz Istent, Jézus Krisztusnak szent Atyját . . ., ha elhagyván a bálványozást a szabad eklézsiák tagjává lesznek, ha elméjük és erkölcsük megujulása által ujonnan születnek, ha hitben, félelemben és reményben élnek és járnak Isten és emberek előtt, ha az élet kereszteit béketürőn viselik, ha jót kivánnak azoknak is, akik őket átkozzák, ha buzgók az imádkozásban, hallgatják a szent beszédeket . . ., ha a szegényekről nem feledkeznek meg s Isten egyháza ügyét elő-

mozditják, ha hitvallásuknak megfelelnek és mások ügyeibe nem avatkoznak, hitükről mindig számolni készek, ha a hit dolgában senkit el nem itélnek . . ., senkit nem bántalmaznak, nem gyűlölködnek, nem irigykednek, nem kevélykednek és nem bosszuállók, ha az árvák és özvegyek ügyét felveszik s személyválogatás nélkül mindennek igazságot szolgáltatnak, ha irgalmasak, szelidek, békeszeretők, alamizsna-osztogatók, ha készek mindig a megbocsátásra s a nap haragukon soha le nem megy, ha a polgári hatalom iránt engedelmesek, nem röstek, serényen és hiven munkálkodnak, ha vallásáért megölni senkit nem kivánnak", stb., stb.,

Mind csupa gyakorlati irányu, etikai tartalmu utasitás, jóformán minden hittani dogmatizmus nélkül. Mert *vallás* és *hittételek* Dávid Ferencnél is két különböző dolog. „A vallás dolga — mondja — az más, igazságai nem oly világosak. Ezer évnél régebben foly azokról a vita — eldöntés nélkül. Tudatlanság és vakbuzgóság hányszor és hány izben vérbe, ártatlan vérbe boritotta már a földet. Mind hiába. E vita a szereteten kivül semmivel el nem lesz dönthető" stb. Csaknem egész terjedelmében olvasható Jakab Eleknél (163. l.), mindenki hozzáférhet.

Mi ez, ha nem a Channing unitárizmusa? Mi ez, ha nem csattanó bizonyiték arra, hogy Dávid Ferenc a régi apostoli kereszténységre vitte vissza az egyházat, a reformáció alapeszméjét valósitotta meg, amit várt a korszellem tőle, arra felelt, a kibontott zászlót vitte diadalra.

Nagy ember-e hát Dávid Ferenc az Emersonék serpenyőjén és mértékén?

Álljunk meg, ne feleljünk még rá, még valamit tisztázni kell. Valaki itt azt mondhatná: Szép-szép, de — nem eredeti, az egész Dávid Ferencben alig van valami igazán eredeti. Az Egyisten-hit sem az ő találmánya s erkölcsi elveit is elmondták előtte már mások, főleg Servet, no meg — többek közt a biblia is. A vértanuhalál sem az ő kiváltságos privilegiuma: Servet Mihály, Gentilis Bálint, Páleolog Jakab sokkal kegyetlenebb halált szenvedtek ugyanezért a hitért s talán a tudományos képzettség szinvonalát illetőleg is fölötte állnak Dávid Ferencnek. Mit felelünk erre? Mit felelhetnénk egyebet, mint azt, hogy igaz. Meg azt, hogy erre nézve is jó lesz az Emerson véleményét is kikérni. Igy mindjárt rendbejövünk. Mert hogy mennyire eredeti szellem Dávid Ferenc,

mennyire nem, mit, mennyit, miért és hogyan vesz át másoktól, arra mi itt úgy sem terjeszkedhetünk ki, nem is a mi dolgunk felelni, azt elvégezték, vagy elvégzik a teologusok, de az eredetiség kérdésének tisztázása a mi serpenyőnkön, az Emerson mérlegen, úgy sem sokat nyom. Emerson szerint „egy nagy ember sem eredeti. A lángész nagy hatalma éppen abban áll, hogy ne legyen eredeti, hanem legyen elsajátitó, hagyja a világot mindent tenni s engedje a kedvező óra szellemét akadálytalanul fuvalni lelkén át (131. l.).

Megkapóan eredeti, igazán Emersonra valló gondolat. Pláné ha tudjuk, hogy ezt éppen Shakespeare-rel kapcsolatban állapitja meg Emerson. No ha az ő jóvoltából ilyen társaságba kerül a mi Dávid Ferencünk, nekünk igazán nem lehet ellene semmi kifogásunk. Ha Shakspeare-rel, a legnagyobb szellemóriással árulhatok egy gyékényen s lehetek *nem eredeti* szellem, ezt az egy erényemet, vagy fogyatkozásomat igazán el lehet viselnem. Emersonnak nem az a nagy ember, aki újat mond. Az a nagy ember — nem őt idézem, csak az ő gondolatai sodrában járok — az a nagy ember, aki az újat ott, akkor és úgy mondja ki, ahol, amikor és ahogy *kell*, mert *kell*, mert mindenki azt várja. A nagy ember nem magáért, a nagy ember értem beszél, helyettem beszél. Az én titkos gondolatomat önti szóba, az én lelkiismeretem szavát zenditi meg, az én igazságom, az én hitem, az én öntudatalatti lehetőségeim tolmácsa ő, az én elásott kincseimet hozza *nekem* napvilágra. Nem ő az uj és nem ő az eredeti. Én vagyok az uj és az eredeti, mert el sem képzelhető olyan szép és nagy gondolat, mi a tudat alatt mint lehetőség ott ne laknék az én lelkemben is s a világ csak azért oly végtelenül gazdag és szép, mert minden szépsége ott él az én, meg a te, meg a mi szivünkben és lelkünkben. Csak tolmács kell s ez a tolmács a nagy ember. A nagy ember — s ezt már Emerson mondja — „Nem ébred egy szép reggel arra: Tele vagyok élettel, tengerre szállok, főlfedezek egy délsarki szárazt, ma négyszögesitem a kört, átkutatom a növénytant és uj tápszert találok az emberek számára, uj mozgatóerőt találok, — nem, hanem a gondolatok és események árjában találja magát s úszni kénytelen, amerre kortársainak eszméi s szükségei hajtják. Ott áll ő, ahol mindenkinek a szeme egy irányba néz s minden kéz arra mutat, amerre mennie kell."

Igen, igen, ez az! Hogy Dávid Ferenc nagy ember, senki sem értetheti ugy meg velünk, mint Emerson. Dávid Ferenc ott áll, ahol mindenkinek a szeme egy irányba néz, minden kéz egy irányba mutat, minden lélek egy kérdésre vár feleletet, a reformáció földobott nagy kérdésére: Hol az igazság, a megnyugtató igazság, a fölzavart lelkeket ujra megnyugtató és megbékéltető igazsága a lelkiismeret szavának? S Dávid Ferenc arra felel. *Nekik* felel, kortársainak, akik azért indultak el, hogy feleletet kapjanak s *nekünk* felel, utódoknak, akik Dávid Ferenccel együtt azt is tudjuk, hogy vannak kérdések, amikre véglegesen lezárható feleletet talán sohasem lehet adni, de féluton megállni azért mégsem szabad, mert a fejlődés az élet, mert a megállás a halál.

Ezt hozza, erre tanit Dávid Ferenc, ezért nagy ember. Mert a nagy ember „nem lepergetője annak, ami éppen eszébe ötlik s mivel mindent mond, mond végre valami jót és okosat is", nem, hanem azt mondja, arra felel, amit várnak tőle. Oda érkezik, ahova a kidobott kőnek meg kell érkeznie. Mert a nagy ember igazi nagysága abban van, hogy ő „korával és hazájával összhangzó sziv". Ez a Dávid Ferenc rendkivüliségének a titka és nemeslevele.

*Pálffi Márton.*

# Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség történetéhez.[1]

Székelyudvarhelyi egyházközségünk ünnepel, — ujraalakulásának 60-ik- és hiterősitő, diszes temploma épitésének 25 éves évfordulóját ünnepli.

E diszes templomát 25 év előtt a köztudat szerint a „semmiből", helyesebben a hivek áldozatkészségéből, vasakaratából és hangyaszorgalmából épitették, s így miként az apáczai ember irja ujon épitett háza homlokára: az „Isten segedelméből" épült az.

Tóth Ferencné ingatlant adott az egyházközségnek, melynek értékével kinőtt a templom hellyé, Kénos, Abásfalva, stb. testvér egyházségeink követ, téglát, meszet, homokot hordottak, s mindezekhez „Fekete" munkáskezet adott az Isten segedelme, s így 25 év előtt rövidesen kiemelkedett az Isten háza, és Isten szolgájának az Otthona.

Mindezek történelmi tények, de midőn ezeknek évfordulója alkalmával együtt ünnepelni összejöttünk, a hivő lélek nem elégedik meg e történelmi tényeknek puszta felsorolásával, hanem kutatja az okokot, azokat a mozgató erőket, melyek Isten segedelmének az egyes hivők tetteiben való kinyilatkozását kiérlelték, életrehivták és sikeresitették. Kutassuk mi is egy kissé, menjünk vissza a multakba, hisz az a jelennek az alapja; lapozzunk a történelemben, melynek eseményei a tanulságok szerint ismétlődnek.

Az unitárizmus XVI. század közepén született, s Udvarhelyszéken, a két Homorod vidékén, a Nyikó és Gagy vize mentén, — s a Küküllő alsó folyásánál — rövid idő alatt örökös otthont talált. E folyók Udvarhely magosságából táplálkoznak, mely város ugyis mint régi, ősi rabonbán székhely, ugy is mint mindenkori

[1] Megnyitó a székelyudvarhelyi egyházközség megalakulásának 60-ik- és temploma épitésének 25-ik évfordulója alkalmából 1933. szept. 3-án rendezett ünnepélyen.

királybirói székhely, minden időben irányitó és összekapcsoló jelentőséggel birt. Lehetetlen, hogy az összes folyók mentén élő- és feltörő unitárius szabadszellem az Udvarhelyszék csucs- és központjában fekvő Udvarhelyen is otthont ne talált volna.

De hogy a valóságban is talált, azt történelmileg is alátámasztjuk. Ugyanis az unitárizmus a két Homoród mentén a „Kornis"-ok égisze alatt terjedett el. Történelmi tény, hogy homoródszentpáli Kornis Farkas, a XVI. század harmadik negyedében nemcsak unitárius, de hatalmas közéleti egyéniség is volt, kit a történelemiró a következőleg jellemez: „honfi erényekben és vallásosságban kortársai fölé emelkedett."

E Kornis Farkasnak neje Bethlen Krisztina volt, Bethlen Gábornak, a későbbi nagy erdélyi fejedelemnek igen közeli rokona. E Kornis Farkasnak a veje volt Székely Mózes, Erdélynek második unitárius fejedelme, ugyanis neje Kornis Anna volt.

E Kornis Farkasnak 3 fia Székely Mózes fejedelemmel együtt hullott el a szerencsétlen brassói csatában, és csak egy fia maradott, Kornis Ferenc, kiről a történelemiró mondja: „hazájához, egyházához és családjához való ragaszkodását apjától örökölte", s igy „nem csuda, ha ő is szilárdúl ragaszkodott unitárius vallásához".

E Kornis Ferencet Udvarhelyszék már az 1610. évben „főkirálybirájává" választotta, s e minőségében annyira érdemesen tevékenykedett, hogy Bethlen Gábor, a nagy fejedelem „a romladozó udvarhelyi várat is zálogba adta neki", ki azt teljesen kijavittatta és az 1625. évben bekövetkezett korai haláláig állandóan használta is.

Érdemes munkálkodásáért hálás is volt a fejedelem, Bethlen Gábor, mert a Kornis Ferenc halála után is az 1625. ápril. 7-ről kelt iratában ugy rendelkezett, hogy az udvarhelyi várnak „a kapu felé való szeglet alsó rendbeli 2 házat, a közöttük való egy pitvarral, és az alattuk levő pincével együtt szabados lakásul „a Kornis Ferenc özvegyének sz. kápolnai Bornemissza Judithnak és két leányának, Margitnak férj. kisrédei Rhédei Jánosnénak és Borbárának, később férj. szentbenedeki Paczolai Péternének adta. A most nevezett Paczolai Péter a szentbenedeki Paczolai Kristóf fia volt, s róla is az van az irásokban feljegyezve; hogy „becsülettel fénylő atyjának vallásában és az egy igaz Istennek ismeretében neveltetett fel".

A most felsorolt történelmi adatok feltalálhatók a Nemzeti Muzeumban őrzött Rhédei levéltárban. Különben belőle szemelvényeket is közölt boldogemlékü dr. Vass Miklós jeles történészünk a Keresztény Magvető 1906. évi 6. füzetében.

Mindezek kétségtelenül bizonyitják, hogy 300 év előtt hatalmas unitárizmusnak kellett lennie Udvarhelyszék fővárosában, s kik az akkori földesuri befolyásokat ismerik, tudják teljes meggyőződéssel, hogy volt is. Bizonyára volt templomuk is, voltak hivei is feles számban. Mindezek azonban időközben eltüntek, miként eltüntek a Székely Mózesek, a hamoródszentpáli Kornisok és szentbenedeki Paczolaiak is. Időlegesen eltünt tehát a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség is, miként eltünik a sziklák között folyó patak is itt-ott a sziklák alá, mely csak kilométer távolságokban tör ujra napfényre.

Az időleges eltünés indokát is feltárják a történelmi iratok. Ugyanis Péchi Simon, ki a Kornis Farkas veje, s igy Kornis Ferencnek sógora volt, az erdélyi kancellárságának megszünte után teljes erejével a szombatosság terjesztésébe feküdött bele, és pedig oly sikerrel, hogy az iratok szerint: „fenemódra az egész Udvarhelyszéket inficiálni“ kezdette, és pedig nemcsak az unitáriusok, hanem a reformátusok között is elannyira, hogy utóbbiak egyenesen kérelemmel fordultak az azon időbeli fejedelemhez, I. Rákóczy György-höz, hogy „a szombatosság terjedésének vessen véget“. (Lásd Erd. Orsz. eml. 10 k. 15 l.)

Megindultak tehát az 1638. évben a szombatosok elleni kiirtási perek, s minthogy ezek a szombatosságon kivül a Székely Mózes-féle pártot is irtani tervelték, a perek éle az unitáriusok elleni irtó harcban csucsosodott ki. Ekkor létesült a „dézsi complanatio“, elkobozták az ettől csak hajszálra is eltérő unitárius könyveket, fő- és jószágvesztésre itélték az unitárizmus mellett hiven kitartókot; s sikerült is, legalább is itt Udvarhelyen sikerült az unitárizmust annyira hajléktalanná tenni, hogy ma az azon időbeli nyomaira sem tudunk akadni.

* * *

Ámde az unitárizmus nem melegágyi növény, melyet az első dér lehervaszt, nem is szalmaláng, melyet az első szélfuvalom

nyomtalanul szétszór, hanem az unitárizmus az élet maga, mely áldásoson tevékenykedik a gyümölcsosztó nyáron, de tud szenvedni, türni, tudja dermedten átélni a zordon tél fagyát és életölő hidegét is. Ez átélésre képesitik az unitárizmus hitének örök igazságai.

Diderot szerint: „az igazság, a teljes igazság maga az óriási munkával megszerzett valóság, mely le van öntve a világ legnemesebb embereinek vérével", és e nemes vérek az igazságot fagyállóvá, szenvedéstürővé, vészeket átélővé, kiirthatatlanná érlelik; erősitik, acélozzák azt, s minthogy az élőfának letéphetik lombjait, letördelhetik ágait, sőt keresztül fürészelhetik törzsét is, de mindezzel még nem semmisitik meg, mert a rombolás abbahagyásával abból ujabb törzs, s abból ujabb ágak és dus lombozat törnek elő a rombolást átélt gyökérzetből; s minthogy a természetben „mindeneknek szabályos változásai vannak, és a sötétség után ujból a világosság százada következik": egészen természetes, hogy az égiháboruk elmultával székelyudvarhelyi egyházközségünknek is dermedtségéből felébrednie, ujraélednie, . . . s ennek látható bizonyságául 60 év előtt ujraalakulnia, s 25 év előtt e diszes templomát felépitenie kellett.

„Istennek segedelme" védte és őrizte az unitárizmust a dermedtség századai alatt is Udvarhelyen, mert hiszen élt és koronként meg is nyilatkozott a Danielekben, a Pálfyakban, a Török Pálnékban, László Ferencekben, Tóth Ferencnékben, stb,; és Isten segedelme érlelte tettrekészséggé azt a Vári Albertekben, Deák Lajosokban, Ambrus Pálokban, Feketékben, Némethekben, Barabásokban, Sándor Mózesekben, László Domokosokban, Demeter Lőrincekben, stb. 60 év és 25 évek előtt is.

Udvarhelymegye unitárizmusának, és a székelyudvarhelyi egyházközségünknek történelme és ujraébredése meggyőződéssé erősiti azon hitünket, hogy az egyetlen jó Istenünknek valamely hivatásteljesitő célja van az unitárius vallással, s az azt hiven követő székely néppel; mert a hatalmas történelmi lengyel unitárizmust nyomtalanul eltünni, megsemmisiteni engedte, de Erdély s ebben Udvarhelymegye unitárizmusát védi, élteti, lépten-nyomon uj életre kelti s a hit- és erkölcsbirodalom mezején munkára hivja.

* *
*

*Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség történetéhez.*

Udvarhelyi egyházközségünk templomába a villanyvilágosságát vezette be, s azt ez estély alkalmával mutatja be nekünk. Több világosságot akar, s akart kifelé és befelé egyaránt. E több világosságot temploma épitésének 25. éves évfordulója alkalmából állitja hivatása szolgálatába.

A 25 év már a kiforrott, legteljesebb munkaképes férfikor. Az már átélte a csecsemő kor tapogatózásait, a serdülő kor meggondolatlanságait, s az ifjukor nem eléggé megfontolt akarnokságait. Ez idő alatt volt része a szabadfejlődést gátló zivatarokban is, melyeknek tanulságait lesürüsitette.

A 25 év már a céltudatos munkamező kapunyitása, melyben már nem elérhetetlen ábrándok, kiforratlan elgondolások szerint szabad szaladni, hanem a mult, jelen és jövő okszerü mérlegelése alapján kell cselekedni.

Vajha e gyujtott több világosság, a központi fény erejével bevilágitaná az összes részeket is, megérlelné és meggyőződéssé erősitené a tudatot, hogy sziklaszilárd jövő csakis a multban lefektetett szilárd alapokon, a mult tanulságai okszerü felhasználásával, az érdemeknek elismerésével, mindezeknek tiszteletével és az igazságnak minden melléktekintetek nélküli munkás szolgálatával épülhet fel. Egyetlen jó Istenünk segedelmét e több világosság terjesztéséhez is kérem.

E gondolatok hatása alatt köszöntöm az ünnepelésre egybegyült nagyrabecsült közönséget, s templomi ünnepélyünket megnyitom.

*Dr. Ferenczy Géza.*

# A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

## — Trianon után. —

### Befejezés.

A reál-politikusok szótárából a krisztusi szeretet eltünt és a humánizmus szavával sem akarják pótolni. Teljesen érzéketlenek úgy az európai általános leszegényedéssel, mint a kisebbségek fokozott nyomorával szemben. Rendszerint megelégszenek a világ közvéleményét megnyugtató formulákkal. A történelem igazolása szerint azonban a nemzetközi jogi garanciák gyakorlatilag az egyesekre nézve sohasem voltak hatékonyak.

A vallásszabadságért folytatott küzdelmek korában a protestánsok szabadságát biztositó 1606. évi bécsi és 1645. évi linci békekötések is rövid időn belül erkölcsi értékü regulákká váltak.

A nemzetközi jogban minden garancia csak addig tekinthető jogi értékünek, amig a garantáló hatalmaknak módjukban is van a biztositott jogot kikényszeriteni.

A protestáns egyházak szabadságát garantáló államok hatalmi átcsoportosulása folytán elvesztették döntő súlyukat és a ma reál-politikusai a csupán erkölcsi értékü garanciákat teljesen figyelmen kivül hagyják.

Ezt jó ismételten meggondolásunk tárgyává tenni, mert a protestánsok a nemzetközi jogra való utalással és a békeszerződésekben foglalt garanciákra utalással a multban nem nyertek a fennforgó sérelmek orvoslására hatékony segitséget.

A mult tapasztalatához mérten álláspontom szerint a modern kisebbségi garanciák sem jelentenek a megismétlődő, vagy folyamatos sérelmek orvoslására hatékony eszközt. A nagyhatalmak által kötött szerződéseknek a kisebbségi sérelmek szempontjából még az a nagy gyengéjük is megvan, hogy azok garantálását a kellő erkölcsi tekintélyhez nem jutott és gyakorlati befolyással nem rendelkező „Nemzetek Szövetségére" bizták. Ezáltal a nemzetközi megállapodás *jogi* hatályát kivánták előtérbe he-

lyezni, de egyben a nagyhatalmak *erkölcsi* kötelességét gyöngitették, mérsékelték.

A gyakorlatban ma már mindenki tudja, hogy a kisebbségi védelem — protection des minorités — jogi szempontból értéktelen. Egyetlen bizonyosságunk lehet csak, amely abban van, hogy az emberi társadalom fejlődéséből a lelki ható erőket kikapcsolni nem lehet s ekként az egyetemes emberi szolidaritás a jogi formákat messze tulszárnyaló *erkölcsi* értékké magasztosul.

A társadalom legkisebb porszemétől föl a nemzetek családjáig csak az erkölcsi alapon állóknak van jövőjük. Az egyesek belepusztulnak a szenvedésekbe, de az erkölcs a közületeken és fajon keresztül diadalmaskodik. Ez a faji ösztön adott és ad erőt mindig a küzdelemre.

A magyar unitárius egyház a trianoni béke által teremtett tényleges helyzetben ősi ösztönétől vezettetve, igyekezett megteremteni azt a legális alapot, amely a legkegyetlenebb sorscsapások között is életét és isteni rendeltetését a határon innen és túl biztositotta.

A román állam még távol volt (1928. IV. 22.) az állam és felekezetek közötti viszony alkotmányos szabályozásától, amidőn az ősi unitárius erdélyi Egyház a nemzetközi jog principiumainak tiszteletben tartása mellett a Románia területén kivül maradt hitrokonok jogi helyzetét szabatositotta (1923).

Az egész Európára nézve egységes magyar unitárius egyházalkotmány a román állam törvényei folytán gyakorlatilag nem érvényesülhet, azonban ez a történelmi patinától ékes alkotmányszervezet az unitárius egység gondolatának elvi fenntartása mellett a Magyarországon honos hivek alkotmányos életét biztositotta.

Dogmatikai és kánonjogi nézőpontból a bevett vallássá és egyházzá szerveződött történelmi unitárius egyháznak csak Kolozsvárt van teológiája, tehát magyar unitárius papok csak itt képesithetők — és csak az itt fennálló szabályok szerint szentelhető bárki magyar unitárius pappá.

A dogmatikailag és kánonjogilag egységes unitárius hit kérdései csak a Generale et Synodale Consistoriumban tárgyalhatók. Az egyházi egyetemes törvényhozás sem osztható meg a történelmi adottság folytán.

*a)* Ilyen helyzetben alkotta meg a magyar unitárius egyház 52—1923. Főt. szám alatt Magyarországra nézve érvényes törvényét:

## Egyházi törvény az unitárius egyházalkotmány magyarországi érvényességéről. [1]

Az 1568. évi tordai országgyülés határozata alapján a különálló Erdély területén megteremtett Unitárius Egyház évszázados történelmi alkotmányának folyományaként a magyar törvényhozás az 1848. évi XX. t.-c. 1. §-ában az unitárius vallást bevett vallásnak nyilvánitotta.

Magyarország és Erdély 1848. évi Uniója folytán az Unitárius Egyházalkotmány egysége a trianoni békeszerződésig biztositva volt.

A Magyar Unitárius Egyház törvényhozó testülete: az Egyházi Főtanács (Supremum Consistorium) az 1921. főtanácsi jegyzőkönyv 53. pontjában és az 1922. évi főtanácsi jkv. 47. pontjában egyértelmüleg azt az elvi álláspontot hangsulyozta, hogy:

a Magyar Unitárius Egyház alkotmányos szervezeti egységéhez az uj nemzetközi helyzetben is ragaszkodik.

Ennek gyakorlati megoldásaként a jelen törvényben kimondja és elhatározza, hogy az ősi erdélyi unitárius egyházhoz való tartozás elmellőzhetetlen követelménye, a hitegység mellett, az évszázadok alatt kifejlődött történelmi alkotmánynak fenntartása és az egyházi életnek aszerint való folytatása.

Az Unitárius Egyház a nemzetközi vonatkozások jelen korszakában nem mondhat le az Európában levő unitáriusok tényleges együvé tartozásának jogi biztositásáról.

Az európai független államokban az ősi erdélyi egyházalkotmány képezi azt az alapot, amelyen megállani a hithűségnek szigoru követelménye és fennmaradásunknak egyetlen biztositéka.[2])

Ezekhez képest mi — a Magyar Unitárius Egyház Főtanácsa — elhatározzuk és törvényként rendeljük, hogy Magyarországon az Unitárius Egyház ősi erdélyi Egyházalkotmányunk értelmében élje Istentől elhivatott életét, megbecsülve és tiszteletben tartva Magyarországnak mindig szabadelvü alkotmányát.

Kinyilvánitjuk és határozattá emeljük, hogy Magyarországon csak azok az egyházi törvények fognak gyakorlatba vétetni, a

---

[1]) A törvény tervezetét dr. Tóth György egyházi tanácsos készitette.

[2]) Természetes, hogy ez nem akadályozza, hogy egyes államokban erdélyi szervezethez nem tartozó unitárius eklézsiák keletkezzenek, mint pld. Prágában (Csehszlovákiában).

melyek Magyarország alkotmányával és a magyar törvényekkel ellenkezésben nem állanak.

Az ősi unitárius Egyházalkotmány — az adott helyzetben — Magyarországon a következő módositásokkal lesz kötelező:

I. §. Az egyházközségi szervezetre vonatkozó jogszabályok érintetlenül fennmaradnak. (I. Rész. I—XIII. fejezet.)

II. §. Az egyházköri szervezetre vonatkozó egyházi törvények sértetlenül maradnak (II. Rész. XIV—XXIV. fejezet) azzal, hogy a IX. egyházkör az alábbi szabályok szerint átszerveződik.

III. §. Az Egyházi Főtanácsról és Zsinatról rendelkező egyházi törvények sértetlenül fennmaradnak. (III. Rész. XXV—XXVI. fejezet.)

A magyarországi hivek főtanácsi és zsinati képviselete a nemzetközi viszonyokhoz alkalmazkodva oldandó meg.

IV. §. A független Magyar Állam területén az Egyházi Képviselő Tanács kormányzási és képviseleti hatáskörét a Budapesten szervezett „Unitárius Egyházi Igazgató Tanács" gyakorolja.

*Elnökök: a)* egyházi részről: a püspök-helyettes,

*b) világi részről:* az Igazgató Tanács által a főgondnoki hatáskör betöltésére, a köri felügyelő-gondnokok, vagy az Igazgató Tanács tagjai közül megválasztott egy tag.*)

Akadályoztatása esetén a rangban idősebb köri felügyelő-gondnok, vagy a legidősebb consistor helyettesiti.

*Titkár:* a budapesti ekklézsia egyik lelkésze — választás alapján.

*Jegyzője:* egy egyházi és világi jegyző.

*Előadók:* az állandó bizottságok előadói.

*Tagjai: a)* hivatalból: az elnökön, titkáron és jegyzőkön kívül, az állandó bizottságok előadói és a közügyigazgató helyettese (aki az egyházköri közügyigazgatóval azonos lehet);

*b)* választás alapján: az egyházi és világi tanácsosok. Érvényes határozathozatalra legalább 9 tag jelenléte szükséges. Egyebekben a 223—233. §-ok a viszonyoknak megfelelően alkalmazandók. (III. Rész. XXVII. fejezet.)

V. §. Az ügyek szakszerü megvizsgálására és a véleményadásra az állandó bizottságok lehetőleg megszervezendők.

A bizottságok megszervezésének hiányában is mindenik bizottság munkájára legalább előadó feltétlenül választandó.

Az Egyházi Igazgató Tanácsban az ügyek előadását és a határozati javaslatok kidolgozását a titkár és az állandó bizottságok előadói végzik. (III. Rész. XVIII. fejezet.)

VI. §. Az Egyházi Tisztviselők. (III. Rész. XXIX—XXXVIII. fejezet.)

*) E szöveg az E. K. T. 102—1928. sz. határozata értelmében módositott rendelkezést adja. Az eredeti szöveg igy szólt: „a főgondnoki hatáskör betöltésére megválasztott egyik köri felügyelő gondnok".

1. A püspök kormányzási és képviseleti jogkörét a püspökhelyettes gyakorolja. Kifejezetten ő képviseli az egyházat a kormánnyal és az összes hatóságokkal s biróságokkal szemben — a kettős elnökség elve alapján.

2. A főgondnok jog- és hatáskörét az erre megválasztott gondnok gyakorolja. Képviseli az egyházat — a kettős elnökség elve alapján — a kormánnyal és az összes hatóságokkal és biróságokkal szemben.

3. A többi tisztviselői ügy- és hatáskörök a viszonyokhoz képest nyernek ellátást.

VII. §. A II-odfoku fegyelmi és egyházi közigazgatási biróságok szabályszerüen megalakitandók.

VIII. A független Magyar Állam területén is megfelelően érvényben állóknak és alkalmazandóknak nyilvánitjuk mindazokat az unitárius egyházi hitcikkeket, jogszabályokat és szokásokat, amelyek a fejedelmi Erdély különállása alatt és az 1848. évi Unió után történelmi egyházi alkotmányunk keretében egyházi autonómiánk alapján hozattak, vagy állandó gyakorlat utján kifejlődtek és unitárius hitvallásunknak és egyházunk jogának ma is élő és ható részét teszik. (I. törvény 307. §.)*)

Az egyházjogi rendezés teljes összhangban van a magyar állam liberálizmusával és közjogi törvényeivel. **)

A magyar unitárius egyház csorbitatlanul élvezi az 1848. évi XX. t.-c.-ben biztositott felekezetközi egyenlőséget. (1868:XLIII. t.-c.)

A felsőház szervezetére vonatkozó 1926:XXII. t.-c. 4. §. B) csoportjának 4. pontja szerint a felsőháznak *hivatala* alapján tagja: „az unitárius egyháznak hivatalban idősb egyik elnöke". ***)

*b)* Az unitárius egyháznak Romániában való helyzete le-

*) A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsának Kolozsvárt, 1923. évi november hó 5-én tartott üléséből. Báró Petricbevich-Horváth Kálmán s. k., főgondnok, Ferencz József s. k, unitárius püspök, dr. Boros György s. k., főjegyző.

**) És nincs ellentétben Románia törvényeivel se, mert a III. § szövegezése már figyelemmel volt a nemzetközi jogi helyzetre. Ide vág a román kultusztörvény 8. cikke.

***) A főrendiház munkásságának megkezdésekor az egyháznak hivatalban idősb elnöke Józan Miklós püspöki vikárius volt.

A törvény vonatkozó indokolása ez: „A magyar unitárius egyház lélekszámban nagyon megfogyatkozott (6224) és eddigi főtisztviselői az elszakitott területen székelnek ugyan, minthogy azonban ennek az egyháznak ma már a csonkaország területén önálló kerületben egységes szervezete van, nincs akadálya annak, hogy ezen kerület rangidősb elnöke — a püspöki vikárius, vagy a főgondnoki hatáskörrel felruházott köri felügyelő-gondnok — az egyház történelmi jogát a felsőházban átmenetileg képviselje".

hangoló. Történelmi multjához képest az állam által minden esetre méltányosabb elbánásban lett volna részesitendő.

A részesités itt betü szerinti értelemben veendő, mert az összes magyar egyházaknak kijárt ez a részeltetés.

Az állam és egyház közötti viszonyt Romániában, hosszu idők multán, az 1928. évi április 22-én kelt kultusztörvény szabályozta.

E törvény 43. cikke szerint: „az alkotmány az összes állampolgároknak garantálja a lelkiismereti szabadságot", de viszont a 26. cikk szerint: „a felekezeti hatóságok által hiveiknek, vagy alkalmazottaiknak kiadott összes közérdekü utasitások vagy rendeletek ugyanazon időben a kultuszminiszterium tudomására is hozandók". *)

Az 51. cikk szerint az összes felekezetek kötelesek szervezeti szabályaikat összhangba hozni a jelen törvény rendelkezéseivel ...... és azt felterjeszteni ...... aprobálásra és királyi dekretummal való megerősitésre . . .

Utólagos módositások a szervezeti szabályzatban ugyanezen eljárással eszközölhetők!

Az utóbbi rendelkezés véget vet egyházunk amaz évszázados gyakorlatának, hogy szervezeti törvényeinket időhöz nem kötötten bármelyik főtanácsi ülésben királyi jóváhagyás nélkül módosithattuk. **)

A román kultusztörvény értelmében a nyugateurópai értelemben vett felekezetközi egyenjoguságból az unitárius egyház teljesen kiesett, sőt Románia a korábbi bevett vallások egyenlőségét sem biztositotta.

Románia új alkotmányának 22. szakasza ugyanis ekként rendelkezik: „az állam az összes vallásfelekezeteknek *egyenlő* szabadságot és védelmet biztosit, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsbe és az állam alkotmánytörvé-

---

*) A jus supremae inspectionis ily módon való gyakorlása emlékeztet a protestánsok elleni bécsi recept izére.

**) A jelenlegi codificatios munkálat rendjén megfontolás tárgyává volna teendő, hogy a törvény szövege ne korlátoztassék-e az elvi nézőpontokra és szervezeti keretekre, ellenben a részletek az egyidejüleg készitendő és letárgyalandó utasitásba vétetnének fel.

Ez a mód a törvényszerkesztés technikájára vonatkozik, anélkül, hogy a felvetett kérdések megoldását ki akarná kerülni.

nyeibe. A görög-keleti *román* egyház a románok nagy többségének vallása lévén, *uralkodó egyház* a román államban. A görögkatholikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezetek fölött. *)

Az államvallás elvének nyilvánvalósága mellett a hitvallások *egyenjoguságáról* nem lehet szó.

A történelmi kényszerrel szemben azonban csak az élethez való ragaszkodás és az átélésbe vetett hit segithetnek. A kényszerhelyzetben a faji értékek megóvása a legfőbb feladat. Az erkölcsi értékek az emberi méltóság érzetét biztositják, a vagyoni értékek a polgári függetlenség érzetét táplálják.

Az állami célkitüzések — majdnem kézzelfoghatók. Bevallottak és letagadottak. Kimondottak és elhallgatottak.

A protestáns magyarsággal szemben egykor bécsi jelszó volt: reddere Hungariam miseram, deinde catholicam, denique germanicam: Magyarországot tedd koldussá, azután katholikussá és végül németté! Nem sikerült. Nekünk csak az fáj, hogy az osztrák elszegényesitési törekvés fajunkat a civilizáció kifejtésében hátráltatta, elnyomta, de öröklött tulajdonságaink elég bőségesek voltak ahhoz, hogy civilizáltak, kulturáltak maradjunk.

Lothrop mondja: „a faj elszegényedése a civilizáció csapása!"

*Dr. Tóth György.*

## Forrás-munkák:

1. *Mikó Lőrinc:* Az Erdélyi Unitárius Vallásközönség Igazgatási Rendszere. Kéziratként sokszorosította: dr. Tóth György (Budapest, 1931).

2. *Dr. Tóth György:* Az Unitárius Egyház Törvényeinek Gyüjteménye. I—III. kötet (Kolozsvár, 1921—1922).

3. Az unitárius egyház Főtanácsi és Zsinati jegyzőkönyvei 1901—1931-ig (Kolozsvár).

4. *Kolozsvári S.:* Az erdélyi ev. ref. Egyházkerület Egyházjoga (Kolozsvár, 1877).

5. *Kun Béla dr.:* Magyar Református Egyházalkotmány (Debrecen, 1908).

6. A most feldolgozott anyagra vonatkozó irodalom. Dr. Borbély I. is foglalkozott az alkotmány kérdésével (K. M. 1922. 1. füz.), de sokban téves állásfoglalása miatt tanulmánya óvatosan használandó.

---

*) Románia ereje abban van, hogy a nemzetközi viszonylatok hangoztatása mellett mer erősen nemzeti irányt követni.

## Isten felé.

(Konferencia megnyitó beszéd Dunabogdányban).

A konferenciára való előzetes jelentkezés alkalmával több esetben alkalmam volt azt a kérdést hallani, hogy vajjon a konferencia csak hitelvi kérdésekkel fog-e foglalkozni? Körülbelül azt éreztem ki ezekből a hozzám intézett kérdésekből, hogy vajjon csak unalmas, ifju embert alig érdeklő, elvont, száraz teologiai, dogmatikai fejtegetések lesznek ezen a konferencián? S valóban nehéz volt erre a kérdésre rögtön felelni. Mert hogy magyarázzam meg hirtelenjében a kérdezősködő ifjunak, hogy pl. az Istenröl vallott felfogásunk minden korban a legégetőbb mindennapi probléma, amely még a mindennapi kenyérnél is fontosabb, mert ez az utóbbi is az előbbin alapszik s éppen ezért ez a legizgalmasabb problémák közé tartozik; másrészt hogyan biztositsam előre csak ugy látatlanban a részt venni kivánót, hogy éppen az ő lelkének alapvető kérdéseiről lesz szó, mert hiszen ma minden ifju lélek forrongó s a forrongás hátterében az uj lélek, az uj szellem, a vallási ujjászületés áll.

Hogy az ifjuság lelke ma mily roppant változáson megy keresztül, azt nem szükséges megrajzolni. Az apák és fiuk ellentéte sohsem volt oly nagy és oly szenvedélyes, mint éppen napjainkban. Egyesek ebben csak gazdasági ellentétet vélnek felfedezni. Az öregek megszállva tartják a helyeket, a jó poziciókat és a világért sem akarnak alkalmat engedni a rossz sorban élő fiatalságnak. Várjon az ifjuság a sorára s ne legyen olyan törtető, ne kivánja magának az élet javait, amig mi be nem teltünk vele. Ez az öregebb nemzedék válasza az ifjak követelődzésére. Aki azonban a dolgok mélyére akar pillantani, az egyebet is észre fog a háttérben venni, mint puszta tülekedést az élet javaiért.

Az öregek és nagy részben a fiatalok életfelfogásának a hátterében is egy egész sajátságos életfelfogás, a világnak egy

egészen különös értékelése rejlik, amely — mondhatnám — nem természetes, nem normális és éppen ezért nem is erkölcsi alapokon nyugvó. Ez a világfelfogás a primitiv római-pogány világnézet, amely magát elrejtőzve a középkoron át is fenntartotta, amely a reneszánsznak nevezett mozgalom idején Európa földjén uj életre támadt s a városokból, mint eddigi rejtekhelyeiből elővánszorgott, majd erőre kapva elárasztotta a főurak, főpapok udvarait s végre a francia forradalomban teljes győzelmet aratott az intelligencián, hogy végre a XX. században az utolsó gyürühöz érkezve a falusi lakosságot és a kelet népeit hajtsa uralma alá az emberiség nagy tengerében. Ez a római-pogány szellem a középkoron át csak a jómódu városi lakosság körében tudott fennmaradni, mint a hajdani civilizáció központjaiban. A Burgok lakói voltak azok, akiket sohsem tudott a kereszténység szelleme teljesen átjárni, mert *a testi jólét, kényelem mindig nagy kisértés és nagy csábitás a kereszthordozás teologiájával szemben;* a burgok lakói, vagyis a bourgeois-k voltak azok, akik a középkor szellemi vezetőivel: a papokkal, lovagokkal és nemesekkel szemben az epikureus, szkeptikus, pantheista gondolatokat képviselték. Ez a bourgeois szellem — azt mondottam az imént — nem természetes, nem normális, nem erkölcsi alapokon nyugvó. Ez a megállapitás talán tulmerésznek látszik, különösen ha a reneszánsz nagy természetességét tekintjük s vele együtt az egész ujkornak, a francia forradalom szellemének nagy naturalizmusát. Ez a természetesség, ez a naturalizmus még ma is egy igen erős jelszó, amely benne él a köztudatban s ott mindennél jobban követeli az erkölcsi előitéletek eltörlését, mindinkább követeli a testi ösztönös élet jogait s gunyosan emlékezik meg azokról az időkről, amikor még a léleknek test feletti erős uralmát emlegették. Az a másik jelző, hogy a bourgeois szellem nem normális, őszintén visszatetsző azok szemében, akik, mint Goethe Faustja, azt vallják, hogy itt a földi életben az élet minden javát fel kell használni, hogy életünket minél simábbá, minél szenvedésmentesebbé, minél élvezhetőbbé tegyük. Akik hajlandók e földi életben egy nagyszerü epikureista alkalmat látni, amely soha többé vissza nem tér, mert hisz csak egyszer élünk s aki e földi életet s annak összes alkalmait elvesztette, az mindent elveszitett, mondom, akik a modern ujkori ember fausti szemüvegén keresztül

nézik a világot, azok számára semmisem méltóbb az elutasitásra, mint az a megállapitás, hogy az ujkori civilizáció nem normális. S végül ez a beurgeois szellem nem is erkölcsi alapokon nyugvó. Mert erkölcsös csupán az, ami az embert előrelenditi, fölfelé azon az uton, amely számára rendelve van. Erkölcsös az, ami az örök célok, az örök értékek világa felé segit, amely erőimet gyarapitja, amely idegenergiámat fokozza, hogy az erkölcsi élet nagy és nehéz lejtőjén fölfelé tudjak kapaszkodni. Ezzel szemben már a bourgeois világnézetü Goethe megállapitotta, hogy „wir leben aus Früchten besseres Zeiten" vagyis azokból a gyümölcsökből, felhalmozott energiákból élünk, azokat fogyasztjuk el, amiket a korábbi korok összegyüjtöttek. S valóban az ujkor rövid virágzása csak addig tarthatott, amig korábbi vallásos korok önfegyelmezésének lelki tartalékai ki nem fogytak. Mert ma már kifogytunk mindezekből s a nagy idegösszeroppanások, a mind jobban terjedő lelki meghasonlás mind annak a jele, hogy az erkölcsi rezervoár kiüresedőben van s hacsak mi magunk rövidesen hozzá nem látunk ujabb erkölcsi energiák szerzéséhez, lassan az egész világ őrültek háza lesz, mert azzá fogja tenni az ujkori bourgeois szellem energia pazarló, erkölcsi törvényeket kigunyoló, azokat teljesen semmibe vevő szelleme. A római ember még lehetett testi értelemben természetes, epikureista, mert ő még közelebb állt az állatvilág naturalizmusához. De én, a mai ember a fejlődés folyamán oda jutottam, hogy én őt nem utánozhatom, nekem a lelki természetesség vagyis az önfegyelmezés utjain kell járnom, nekem a lelki, fékező energiákat kell kifejlesztenem, nekem fölfelé kell néznem, ha tetszik, ha nem, az ideálok világa felé. Engem ebbe az irányba kényszerit, ha csak el nem akarok pusztulni, az örök szeretet, aki engem lelki tökéletességre, lelki természetességre, lelki hősiességre szánt, amely erények egyedül normálisak s amelyek a korábbi normalitást, az állati, testi normalitást visszaszoritották a tudatalattiba, az alsóbbrendüség világába.

Az újkori ember, a bourgeois tehát, mint látjuk, a keresztény ember örök fölfelé törekvésével, örök nyugtalanságával, örök problémakeresésével szemben a kényelmes elnyugvás, a kényelmes életélvezés embere. A bourgeois itt akar élni, itt ezen a földön, őt a túlvilág nem érdekli. A bourgeois a lakását, a házát akarja úgy berendezni, mintha egy kis földi paradicsom volna.

A bourgeois mindehhez birni akarja a hozzá szükséges anyagi javakat, mert ha ezek hiányoztak s úgy következett el a végső dolog: a nyitott sir, akkor a bourgeois-gondolkodású ember (aki lehet az utolsó kőtörő napszámos is, mert nem a foglalkozás dönti el a bourgeois-szellemet) végtelenül szerencsétlennek érzi magát, mert ezzel a gondolattal kell sirbafeküdnie: az életet elveszitettem. A bourgeois-gondolkodásnak ezen a téren nem volt nagyobb és propagativabb képviselője, mint a bourgeois-szellem látszólag, de csak látszólag nagy ellenfele: Marx Károly. A kommunista kiáltvány nem egyéb, mint az újkori szellemnek a tömegek számára való kátébafoglalása és a kommunista szellemnek mai nap a Keleten való állandó terjedése semmi egyéb, mint a földi javak, a földi jólét beteges megkivánásával azonos polgári szellem terjedése olyan tömegek közt, akik eddig a fegyelmező erők, a vallásos világnézetek u. n. béklyóiban éltek.

Ez az újkori bourgeois—marxista szellem természetesen, mint már emlitettem, földi jellegü. Ezt transcendens, túlvilági dolgok nem érdeklik. Vagyis olyan dolgok, melyek túlhaladják a földi életet, a földi célokat, azok teljesen idegenek, sőt értelmetlen ostobaságok előtte. Ebből a gondolkodásmódból a legszigorubb vaslogikával következik, hogy ez előtt a világfelfogás előtt nincs megvetendőbb, nincs utálatosabb, nincs kiirtandóbb valami, mint az a babona, hogy az ember élete egy másik földöntúli világgal van kapcsolatban, vagyis ebből a szellemből a legnagyobb kényszerüséggel következik az, hogy Istent meg kell gyülölni annak, aki az újkori szellemnek, az újkori materializmusnak buzgó hive akar lenni. Mert kétségtelen, hogy ez is vallás, vagy inkább a vallás ellentétje, mert ember úgy nem élhet, hogy a végső dolgokkal szemben állást ne foglaljon.

Az újkori lélek legtermészetesebb és legkövetkezetesebb tételei ezek: Istent gyűlölni kell. Legfőbb érték a test java. A lélek a mult idők babonás ostobasága. Az új erkölcstan hősiessége abban áll, hogy istent kiirtjuk az emberi szivekből s szakitunk teljesen a mult előitéleteivel.

Ez tökéletes, logikus rendszer, az kétségtelen. Az első állásfoglalásból a legszigorubban következnek az összes többi tételek. S ezzel az első tétellel ime, eljutottunk végre e rövid elmefuttatás alapvető gondolatához: *Istennel szemben minden ember-*

*nek állást kell foglalni. Az Isten gondolata ott van mindennapi életünk legmélyén, kikerülhetetlenül. Előbb gondolkoztunk Istenről, mintsem a kenyér gondja gyötört volna bennünket.*

S azt is láthatjuk, hogy az Istennel szemben való állásfoglalásunk rejlik az egész gazdasági élet felépitésének mélyén. Mert az újkori gondolkodásnak, mely transcendenciát, vagyis Istent nem szeret, a legkövetkezetesebb fejleménye a földi élet abnormális szeretete, a pénz nagyfokú tisztelete, a profitéhség mindent elsöprő mámora, a kartellek őrületes garázdálkodása és az a szemérmetlen vakmerőség, az az Isten ellen való lázadás, amely Isten javait tengerbe öntözi s az Isten teremtményeit eközben éhségre kárhoztatja. Ezt csak az öntelt és önző ember meri megcselekedni, aki azt hiszi, hogy övé a föld és nem az Istené.

S ugyanennek a világfelfogásnak logikus erkölcstani fejleménye az a nagy naturálizmus, amely az ösztönök felszabaditását, az ember állati részének korlátlan uralmát követeli, mintha mi nem is az angyalok világa felé tartó, felsőbbrendü eszményekre törekvő lények volnánk, hanem az ősi állat-ember primitiv lelkének rajongó szerelmesei, akik örülünk, hogy minél mélyebben maradhatunk a testiség sötét örvényeiben.

Csak néhány példával mutattam rá, hogy Istennel szemben való állásfoglalásunk egész életünket, életfelfogásunkat befolyásolja, de a példákat folytathatnám s az egész emberi életre vonatkozólag kimutathatnám. A jelenben a gondolatvilág nagyrészt még ezeknek az eszméknek az uralma alatt áll, sőt a Keleten még csak most van ébredőben ez a nagy felszabadulási folyamat, de annyi bizonyos, hogy nálunk, Európában, mi már túlvagyunk a delelőn s az újkori gondolkodásmód estéje felé közeledünk. Ez az, amiről Spengler olyan jajveszékelve ir a Nyugat Alkonya cimű művében.

Az est azonban mindig utalás a bekövetkezendő hajnalra. Az éjszaka csillagai boldog hirnökei a diadalmasan közeledő királynak: a fényes napnak. S nekünk, ifjuságnak erre kell késziteni a lelkünket. S ki lesz ennek az új feltámadásnak a Hőse, Királya, Fényessége? Ki volna más, ha nem az Isten, akit eddig száműztünk az éjnek sötétjébe. Az új gondolkodásmód középpontjában ismét az Isten fog állni. Éppen ezért az új, eljövendő világot bátran nevezhetjük istenes, theocentrikus világnak.

Hogy ez az uj szellemiség megszületőben van, azt bizonyitja a multtal elégedetlen emberiség sokféle újszerü tétova akarása, amely még szertefolyó, egységnélküli, mint minden ébredés, mint minden öntudatraeszmélés. Ma a felekezetek egész raja, a szpiritizmus, az okkultizmus, a teozofia, a keleti tanok beáramlása bizonyitják, hogy korunk nagyon hasonlit az ókori világ szétomlásához, amikor is a szertefolyó misztikus, istenkereső emberi vágyakból végre megszületett az új egység: a középkori kereszténység. Mi is egy ilyen új egységes evangéliumi világnézet felé törekszünk, amelynek középpontjában az Isten fog állani. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha az elmult idők egész ideológiája eltörlődik a lelkekről. És az ifjuság lelkében ma ez a folyamat megy végbe. Az ifjuság most csinálja a *tabula rasat*, vagyis lelke táblájáról most törli azokat az irásokat, amelyeket apái igyekeznek még oda felirni. Kayserling gróf írja az „Uj világ születése" c. könyvében, hogy sosem élt még oly üreslelkü ifjuság a népvándorlás kora óta (64 l.) ezen a földön, mint a mai. A modern ifjut a motorbicikli, a sportpálya és a turisztika jellemzi. Igaza van, mert ahhoz, hogy az uj világnézet megszülethessen, ahhoz előbb teljesen ki kell üresiteni a régi tartalmakat. Darwin és Schoppenhauer, Napoleon és a bécsi kongresszus, a francia forradalom véres romantikája és a ferenczjózsefi kor álideálizmusa teljesen elveszitették vonzó hatásukat az ifju lelkekre s ezért napról-napra magukra vonják atyáink haragját. De a sportpálya és a motorbicikli ugyanezt a haragot keltik az öregebb nemzedék szivében, pedig ez inkább a segitésre való készséget kellene hogy felkeltse, ha nem is az öregek, de az illetékesek lelkében, mert ez a két mai főatrakció tulajdonkép hangos segélykiáltás, amely ezt zúgja a footballpályák levegőtrengető kitöréseiben: „Hol van az Isten, amely ujra betöltse lelkem ürességét, hol van az új szellem, amely újra értelmet adjon az életemnek. *Mert igy, ideálok nélkül, benzinpuffogásban és labdaröpitésben lehet egy ideig élni, de sokáig, de örökké élni nem lehet.* Felejtető narkotikumnak megfelelnek ezek, de ha a narkózis véget ér, ha a lelkem ismét kiált Isten után, akkor a benzin és a stadion csak egy kinos álom gyötrő képei lesznek, melyek az ébredés után fejfájást okoznak s egy új, egészségesebb élet keresésére ösztökélnek.

Az ifjuság ujjászülető világa, amelynek most még csak li-

dércnyomásos éjszakáját éljük, egységes lesz. Mi egy új kulturát vagyunk hivatva létrehozni, mely sokban hasonló vonásokat fog mutatni a keresztény középkorhoz, de attól mégis eltérő lesz, mert egy göthei hasonlattal élve, mi a hegycsúcsra vezető szerpentinen ugyanarra az oldalra jutunk most vissza, mint amelyik oldalon a a vissza-vissza térő istenes vallásos korok feküsznek, de sokkal, de sokkal magasabban, mint az elmult középkorban szemlélhetjük.

Azt nem sokat kell mondanom, hogy az unitárius kereszténységre ebben az új theocentrikus korban igen nagy feladat vár. Hiszen az Istennek s vele együtt az összes vallási kérdéseknek uj, vallásos jellegü, de egyben *nem a multtal azonos* megoldására van szükség. Hogy jelenleg az emberiség a mult vallásos formák felelevenitésével és újra való megerősitésével foglalkozik, ez ne ejtsen tévedésbe bennünket. A hanyatló korok szalmaszálbakapaszkodása ez. Augusztus korában százával épültek az új pogányság templomai és Horatiusék rendelésre irták a Carmen Saecularet. Mondvacsinált dicsősége volt ez csak a Pontifex Maximusnak. Az igazi győző, az igazi Tríumphator Jézus maradt, akinek a követői az új, ifjú nemzedék, az újjászülető kor hősei, gondolkodói, vértanui lettek.

Ebben s mi újjászülető korunkban éppen így, nem a Pontifex Maximus talmi fénye és dicsősége marad felül, hanem az Istené, aki ma még néhány kigúnyolt u. n. rajongóban nyilvánul meg.

Az Isten egy! eddig is hirdettük, de az új korban az evangelium egy Istene valóban ura lett a lelkeknek. Az Isten személy! eddig is mondtuk, de most hinni is fogjuk, és érezni is fogjuk, hogy én a véges személy boldog viszonyban állhatok a Személyek Személyével, aki örök, aki végtelen. Az Isten gondot visel ránk s kezében tartja életünket, eddig is tanitotta a káté, de az új világban önmagunk életén fogjuk tapasztalni, hogy még hajszál sem esik le fejünkről az Ő tudta s akarata nélkül.

*Ez az új világ ma még csak néhány lélekben született meg és van megszületendőben.* A sok ezermillióhoz képest, talán csak néhány tiz vagy százezer. De ez a kis sereg diadalmas sereg, mert velük az Isten van, a lelkek Ura, a történelem Királya, az egyének és a nemzetek életének egyetlen és örök végcélja. Ő a kezdet és a vég, Ő az alfa és Ő az omega. Ez a régi igazság rövidesen megbizonyosodik az új ifjuság lelkében. *Iván László.*

## Hittani tanulmányok.

5. §. *A teológia válsága.*[1] Ma általában sokat beszélnek a teológia válságáról. Sőt van teológiai rendszer, amely a krizis teológiájának nevezi magát. Azonban vigyáznunk kell. A krizis teológiája, a Barth Károly és társai által meginditott teológiai rendszer azt érti a krizis alatt, hogy az ember állandóan Istennek döntő megitélése alatt áll. Mi azonban arról a krizisről kivánunk megemlékezni, amelybe a modern teológia belekerült az utolsó félszázadban, de különösen a háboru után, amikor a válság felszinre tört és öntudatossá lett. A válság maga nem a háborus lélek eredménye, amint némelyek gondolják, hanem sokkal régibb eredetű. Wobbermin szerint már 1889-ben, a Ritschl Albert halálával megkezdődött az által, hogy az ő követői a teológiát kizárólag történeti tudománynak tekintették, a systematikus kérdéseket is kizárólag történelmi módszerrel kezelték s ez úton vélték véglegesen megoldhatni. Ezt az irányzatot historizmusnak nevezik. Legtipikusabb alkotása ennek az iránynak Harnack Adolf: Előadások a kereszténység lényegéről c. műve, amelyben a szerző azt az álláspontot juttatja kifejezésre, hogy a kereszténység egész tartalma, igazságának természete történelmi úton és történelmi módszerrel oldható meg véglegesen.

Közvetlenűl a háború előtt egy másik kiváló képviselője tünt fel ennek az irányzatnak Troeltsch Ernő személyében. Troeltsch is a történelemmel és a történelem módszerével kivánta megmagyarázni a keresztény világszemlélet összes problémáit. Ő volt az, aki a teológiai kérdéseket szoros kapcsolatba hozta az általános vallástörténettel, ami által a teológiai tudományt jelentékenyen előbbre vitte.

---

[1] Ez a § D. G. Wobbermin: Richtlinien der evangel Theologie (1929) c. műve hasonló cimet viselő fejezete alapján készült.

A historizmus a teológia krizisének egyik oka. A másik oka az u. n. pszichológizmus, amely igen sok esetben a historizmussal együtt jelentkezik. A kettő egymás felé irányul s egyik a mást mintegy kiegésziti. Pszichológizmusnak nevezzük azt az irányzatot, amely a tapasztalati lélektan elveit juttatja túlsulyra a teológiai tudományban. A tudat állapotainak vizsgálatából indul ki s lélektani úton kivánja megközeliteni a teológia leglényegesebb kérdéseit. Ezt a pszichológizmust sokan Schleiermachertől származtatják, különösen a Barth-féle teológia hivei. Azonban ez nem helyes. A pszichológizmusnak ez az iránya hiányzik Schleiermacher teológiájából s eredete és kiindulópontja másutt ez u. n. erlangeni iskola teológiájában keresendő.

Az u. n. közvetitő teológiában a histórizmus és a pszichológizmus irányzatai összevegyültek, egyesültek s különösen a Jézus életrajzok művelésében és elterjedésében nyilatkoztak meg, amelyek Jézus életének kutatása alapján próbálták meg a keresztény hit alapvető igazságait kihámozni.

Ez a két irány uralta a teológiát a háború kitöréséig. Ezeknek öntudatossá válása és a bennük rejlő hiányokra való utalás azonban a háború vége felé jut kifejezésre Barth Károly teológiájában. Barth mutatta ki s ez neki érdeme, hogy sem a histórizmus sem pedig a pszichológizmus nem tudják a vallás tényét végső alapjában megmagyarázni. Ő mutatta ki, hogy a két irány válságba sodorta a teológiát. Azonban a válságot nem volt képes elháritani, hanem még inkább elmélyitette saját teológiai irányzatával, amely tulajdonképen a pszichológizmus és a histórizmus ellen veszi fel a harcot, de a végén dogmatizmusba fullad. Barth ugyanis egyoldalúan értékelte ez irányzatokat, nem ismerte fel elődei sok hibáit, nem hatolt a dolog mélyére s azért nem is volt képes a teológia válságát megszüntetni. Nem vette észre, hogy amikor szembe helyezkedik a histórizmussal, akkor tulajdonképen szembe helyezkedik az egész reformációval. A történelmi kritika és a történet vizsgálat ugyanis a reformáció egyik alapvonása. Éppen igy elfogult a pszichológizmussal szemben is, nem veszi észre igazságait s azt, hogy Luther maga is nagy súlyt helyezett a személyes hittapasztalatra a testimonium spiritus sancti internum-ra. Mivel tehát Barth a histórizmust és a pszichológizmust teljesen kiküszöbölte teológiai gondolkozásából, a teológia az ő fellépése után is válságban maradt.

Hogy a nehézségek mind elkerülhetők legyenek s a krizis valóban megoldassék, arra Wobbermin szerint csak egy mód van és pedig az, ha a protestáns teológia visszatér arra az útra, amelyet a reformáció és Schleichermacher jelölt meg számára. Schleichermacher ugyan nem mindenben folytatója a reformátori hagyományoknak, de kiemel sok olyan mozzanatot a reformátori teológiából, amit az ortodoxia és a rationálizmus háttérbe szoritanak. Ma is ugyanaz a veszély fenyegeti a teológiát, hogy mellékvágányokra kerülve elfelejti mindazt, amit Schleiermacher a reformációból kiemelt. Ezek a következők:

1. Schleiermacher szembefordul a hagyományos ortodoxiával s mindenféle rationalizmussal. Küzd a hagyományos ortodoxia ellen, amely az átörökölt dogmai hittételek fogalmi boncolásában merül ki és másfelől küzd a vallás elrationalizálása ellen, amely az élő hit helyébe az értelmi megismerés eredményeit teszi. Luther is küzd a scholasztika ellen, amely nem egyéb, mint az ortodoxia és a rationalizmus vegyüléke. A mai protestáns teológia nem egyéb, mint ingadozás, az ortodoxia és a rationalizmus között, ezt mutatja a Barth teológiája is. Feladata pedig épen az, hogy küzdenie kell mindkettő ellen.

2. Schleiermacher álláspontjának másik jellegzetes tanulsága az, hogy a keresztény vallás lényegét saját magából, keresztény vallásos mozzanatokból kell megérteni s a magyarázatban távol kell tartani minden filozófiai spekulációt. Utólag ezt is segitségül lehet hivni, azonban a kiindulásnál erre szükség nincsen. Ő maga ugyan több izben vét ez ellen, ami azonban nem teszi kétségessé azt a törekvését, hogy a keresztény vallás lényegét lehetőleg megszabaditsa a reá tapadó spekulációktól. A keresztény vallás lényegét magából, a maga tisztaságában kell kiemelni az isteni kijelentés alapján, amely magában foglalja az őseredeti mozzanatokat.

3. Jellemző Schleiermacher teológiájára a vallásról szóló meghatározás, amely szerint a vallás lényege az Istentől való feltétlen függés érzete. Ebben a meghatározásban nemcsak a függés objektiv ténye jut kifejezésre, hanem egyúttal az erről való szubjektiv tudás, ennek megérzése. Hogy megvan a függés és hogy erről az embernek tudomása van, ez a kettő együtt alkotja a vallás lényegét.

4. Végül jellegzetes Schleiermachernél az, hogy megkülönbözteti a hit tárgyát, a hit aktusától s a kettő kölcsönhatásából magyarázza a vallást. A hit tárgya (fides, quae creditur) a hit aktusával (fides, qua creditur) szükségképeni összefüggésben áll, elválaszthatatlanul egymásra vannak utalva. A hitnek két kritériuma van: az objektiv és a szubjektiv. Az előbbi az elhatározó. Vagyis akkor igaz az én hitem, ha az igaz Istenre irányul. Az igaz Istent pedig az ő kijelentéséből, elsősorban az újtestamentumból ismerem meg. Isten megjelenik nekünk az ő kijelentésében, amelyet a hit által értünk és ragadunk meg. Mindez más szavakkal azt jelenti, hogy az isteni kijelentés megértése a személyes hittapasztalat által fogható meg. A kettő egymásra van utalva, egyik sem nélkülözheti a másikat. A protestáns ember hitének két forrása van: a szent irás és az egyéni hittapasztalat. Ennek az utóbbi, szubjektiv mozzanatnak az előbbi a normája, a szabályozója.

Wobbermin mindezen meggondolások alapján arra az eredményre jut, hogy az evangélikus hittan egyetlen forrása a szentirás. A személyes hittapasztalat nem külön forrás, de nélkülözhetetlen. Nem az a fontos ugyanis, hogy mi tényleg mit tapasztalunk, hanem az, hogy mit kell tapasztalnunk Isten akarata szerint, amely a kinyilatkoztatás alapján lesz ismertté a mi hitünk számára.

6. §. *A teológia válságának tanulságai unitárius szempontból.* Az előbbi §. fejtegetései, amelyek elsősorban az evangélikus hitre, az evangélikus protestáns teológia válságára vonatkoznak, fontos tanulságokat foglalnak magukban reánk, unitáriusokra nézve is, egyúttal tanulságul és segitségül kell, hogy szolgáljanak sajátos teológiai és hittani szempontjaink és feladataink megjelölésére, amelyek a következők.

1. Mondanunk sem kell, hogy az unitárius teológiának és hittannak mindig küzdenie kell minden eldogmatizáló törekvés ellen. A vallásos hit nem dogma. De küzdenie kell a vallás elrationalizálása ellen is, mert a hit nem pusztán ismeret, ha ennek nagy szerep is jut benne. Ez a két feladat összefügg egymással, mert hiszen az eldogmatizálás is az elrationalizálásnak egyik formája, ha sok tekintetben eltérő is. Az unitárius felfogás szerint a dogmatizmus az ortodoxiát, a változhatatlan dogmákban való

feltétlen hitet, a vallásosságnak dogmákban való megmerevedését jelenti. A rationalizmus az előbbivel szemben az késznek, a gondolkodásnak felderitő szerepét jelenti a hit világának területén a dogmákkal szemben.

Midőn az unitárius teológia feladatai közt a vallás elracionalizálása elleni küzdelmet emlitjük, ez alatt természetesen nem azt értjük, hogy az ész nevében ne harcoljunk tovább is, mint eddig, a dogmák csalhatatlansága ellen, hanem azt, hogy óvakodnunk kell attól a felfogástól, hogy a józan ész birálata és ismeretei kimeritik a hit fogalmát és tartalmát. Az a racionalizmus, amellyel bennünket sokszor megvádolnak, elsősorban erre vonatkozik. A helyesen értelmezett unitárizmust a racionalizmus hibája nem terheli és nem terhelte sohasem, habár kétségtelen, hogy megvolt a kisértés erre a multban és a jelenben is. Ezért kell a figyelmet külön is felhivnunk rá.

2. Schleiermachernek az a tanitása, hogy a keresztény vallást saját magából, filozófiai spekulációk nélkül kell megértenünk, olyan igazság, amelyet az unitárius gondolkodás nemcsak helyesel, hanem mindig is követett. Unitárius felfogás szerint Jézust és az evangéliumot nem a teológiai dogmákon keresztül, hanem a maguk közvetlenségében kell megragadni. Az unitárizmus üdesége és frissessége épen aban kell, hogy álljon, hogy a teológia hagyományain túl visszanyul az ősforráshoz, Jézus tanitásaihoz. Maga a teológia tulajdonképen sohasem volt egyéb, mint a hitigazságok filozófiai megértésére és megalapozására irányuló kisérlet Pál apostoltól elkezdve, a scholasztikán keresztül, egészen napjainkig. Hol metafizikai, hol ismerettani, hol lélektani megoldásokat keresett, a gondolkodás fejlődése szerint. A filozófia lehet segitség a hit tartalmának mélyebb átértésére, ennek előfeltétele azonban az, hogy respektálja a hit sajátosságát, mert ha ezt nem teszi, akkor a lényeget semmisíti meg. Mindamellett, hogy az unitárizmus ebben az elfilozófálásban sem volt hibás, nem árt szem előtt tartani az ettől való óvakodást, mert e téren is erős a kisértés az unitárius gondolkodás természetében rejlő sajátságok következtében, amelyek alapján szeret párhuzamot vonni a maga munkája, a tudomány haladása s a felvilágosultság elméleti értékbecslése között. Mindez alkalomadtán helyes és kivánatos, ha nem temeti el az unitárius keresztény vallásos felfogás lényegét.

3. Schleiermachernek azt a tételét, amely különbséget tesz a hit tárgya és a hit egyéni aktusa közt, szintén elfogadhatónak tartjuk. Az egyéni hittapasztalat nem kizárólagos forrás, de elengedhetetlen föltétele minden vallásnak. Minden egyéni hit akkor valóban épitő, ha objektiv alapra is támaszkodik. Máskülönben misztikus rajongássá, önmaga hitbeli kiélésévé lesz s igy téves vágányra kerül. Objektiv alap elsősorban a bibliai kijelentés, de Istennek minden kijelentése. A kijelentés fogalmának tágitása és kiszélesitése mellett megállapithatjuk, hogy az unitárius keresztény hit Istennek a bibliában található vagy egyebütt felfedezett és megértett kijelentésén s ennek egyéni megélésén, mint hittapasztalaton alapszik.

Az unitárius vallást hol racionalizmussal vádolják, mint amely tisztán az ész boncoló és szétszedő munkájára támaszkodik, hol pedig azzal, hogy pusztán az egyéni, az individuális vallásosságra támaszkodik, ami által a vallást egészen elszubjektivizálja s a hit objektiv alapjának csekély fontosságot tulajdonit. Ez a két, sok tekintetben ellentmondó kifogás azt bizonyitja, hogy nem ismerik az unitárius vallás lényegét és alapját. Azért arra kell törekednünk, hogy az unitárius vallásos felfogást a maga tisztaságában mutassuk be s az idők folyamán hozzátapadt racionalista vagy misztikus járulékoktól tisztitsuk meg.

4. Wobbermin az evangélikus teológia krizisének megszünését attól várja, ha visszatér a Luther—Schleiermacher nevei által megjelölt történelmi fejlődés útjára. Az előbbi név a reformáció nagy teológiai hagyatékát képviseli, az utóbbi a reformáció protestáns elvének logikus továbbfejtését a vallásos szubjektivizmus és individualizmus irányában, amely nem téveszti szem elől a hit objektiv alapelveit sem. Ha mi, unitáriusok, az előbb emlitett két név helyére a Dávid Ferenc és a Channing nevét teszszük, akkor előttünk áll az unitárius hit fejlődésének egyenes útja. Az egyik képviseli számunkra a reformáció szellemének unitárius hagyatékát, a másik, az ennek logikus folyományaként tekintendő egyéni vallásos hittapasztalat jelentőségét juttatja érvényre. Schleiermacher és Channing között mélyreható egyezések vannak. Az alap és lényeg egy, csak a kiadás más. Schleiermacher európai és német, aki közelebb áll a reformáció eszmeköréhez, Channing angol, sőt amerikai, aki kevésbbé teológus, mint az előbbi, de vallásosságának intuitiv ereje vetekedik az övével.

*Dr. Varga Béla.*

## Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

*7-ik közlemény.*

### Urvacsora.

Ha e szertartásunkat csak külső gyakorlatnak tekintjük is, van benne megkapó szociális elem. Találkozás az urasztala körül. Szembenézés a gyülekezetnek máskor szétszórtan élő és a magok dolgával elfoglalt embertársakkal, a hittestvérekkel. Vendégségben az Ur Jézus asztala mellett! Megemlékezés arról, hogy az az ő számára utolsó volt, mert csakhamar fölváltotta a kegyetlen emberi féltékenység és gyűlölség.

Igy szemlélve, innen a multból, sok szépet, de több tragikust találunk benne, s megértjük azt a nagy ragaszkodást, mellyel a keresztények magokénak tartották. De ugyanakkor megdöbbent az a mérhetetlen nagy távolság, hová a keresztények szétszóródtak a jelek értékének és hatásának következtében.

Az unitárius pap kilépik az urasztala mellé. Arcán a meghatottság halvány komolysága. A földet érő fekete palást elfedi az ember testét, oda zárja a mellé az asztal mellé, amely már a lélek szárnyán elébe varázsolja azt a nagy embertársat, azt az édes testvért, aki mindig hivja magához a fáradtakat és megterhelteket, hogy megnyugosztalja az örökélet kiapadhatatlan forrása mellett. Ha csak annyi történik, hogy megemlékezünk arról a gazdag ajándékról, melyet Jézus személyében küldött az égi atya, már jelentkezik az idvezülés, a sorsunkkal kibékülés áldó és megszentelő érzése. Ekkor és igy érezve a jelek átalakulnak a lélek táplálékává.

Ilyen transsubstantióra mindig szüksége van a hivő léleknek, hogy ujra szülessék. Nem a kenyér, sem az a csepp bor, hanem az, hogy Isten szine előtt állok és a legjobb testvér nagy ajándékát együtt éldelem azokkal, akikkel életem össze van kapcsolva!

Ha megszentelődés földi ember számára lehetséges, itt az Ur asztala mellett bizalommal várható.

A pap szerepe szent mivelettée válik az által, hogy ő lett Jézus Krisztus apostola a hivek boldogitására. Midőn a hivek által elhivott lelkipásztor ebben a minőségben jelenik meg az Ur asztala mellett, az apostolok utóda ő.

Erre a fölmagasztaló és megszentelő találkozóra eljőnek azok is, akiket életviszonyaik távol tartanak a templomtól. Fölmegyünk a nagy ünnepre, fölvisszük hálás szivünk ajándékát a hithűséget, a megbocsátó és engesztelő szeretetet. Ez a mi megszentelő áldozatunk az Urasztalától az Egek Urához. Ez a mi bűnbánatunk bevallása, hogy a gyötrő bánat helyét elfoglalhassa a megengesztelődés és a kibékülés Istennel és sorsunkkal.

„Lévén pedig ilyen alkalmatossággal hely Krisztusunkhoz való háládatosságunk megmutatására — mondja Agh István püspök — nem kell elmulatni ottan, ottan édes Jézusunknak hálát tulajdonitni, hogy nem sajnállotta Isten akaratja szerint érettünk még életét is letenni.“

## Változatok az Urvacsora jelentősége körül.

Az evangéliumok és Pál érdekes változatokkal és a halál tragédiájából következő sötét szinekkel festve adják elő az utolsó vacsorát. Egyben visszhangzanak: „ez az én testem, ez az én vérem“. Mintha Jézus maga mondaná! Holott mindig a husvéti bárányt és a vele akkor is, azután is gyakorlatban volt véráldozatot látták szemök előtt. Jézus maga lőn ez az áldozati bárány. Tehát amely szavakat Jézus ajakára adnak, azok csak annyiban felelnek meg Jézus gondolkozásának és hitének, hogy ő is követte a nemzet szokását s együtt költötte el a husvéti bárányt kis családjával: a tanitványokkal.

„Mikor pedig beestveledék, letelepszik vala a tizenkettővel, és amikor esznek vala, monda — bizony mondom néktek, ti közületek egy elárul engem... Mikor pedig evének, vevé Jézus a kenyeret és hálákat adván, megtöré és adá a tanitványoknak és monda, vegyétek, egyétek ez az én testem. És vevén a poharat és hálákat adván, adá azoknak mondván: igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, az uj szövetségnek vére, amely sokakért kiontatik bűnöknek bocsánatára“.

Hogy Jézus el volt készülve, hogy ez lészen utolsó vacsorája, ellenségei, a papok viselkedéséből, már sejthető, sőt valószinü, hogy hallott a Judás szerepéről, mert ily nyiltan alig mondhatta volna a tizenkettő előtt, hogy közöttük van az áruló. Amenynyire valószinü ez, annyira feltünő és kétséges, hogy a kenyér és bor kiosztásában azt az eljárást követte volna, melyet Máté (26 r. 26—28 v.), Márk (14 r. 22—24 v.), Lukács (22 r. 19—20 v.) és Pál (I. Kor. 11 r. 23—25 v.) oly hűségesen, csaknem azonos szavakkal közölnek. A mai ember az evangéliumok alapján azt kérdezi: lehetséges-e föltenni Jézusról, hogy ő magát a husvéti bárány helyett áldozatul adott báránynak minősitette, testét s vérét igy szimbolizálta volna? Az állandóan használt kifejezések megszokottsága, megdöbbenti a kételkedőt, de a hivő azzal nyugtatja meg magát: ez nem az én Jézusom. Nem az a Jézus ez, aki oly szelid és alázatos volt, hogy önmagára legkevésbbé gondolt.

Az urvacsora historiailag ott kezdődik, ahol Jézus élete végződik. A kereszténység életében nagyobb szerepe volt a keresztelésnél, mert mig az csak beiktató volt a szentek és a hivők gyülekezetébe, ez szünetlenül ismétlődő hiterősitő eszköz. Historiai fejlődése nagy változatokat mutat a forma és a lényeg tekintetében is. Általában mindig nagy átalakitó hatást tulajdonitottak a szent jeleknek. Ha a keresztelés első lépés volt a Krisztus követői közé jutásra, az urvacsorával élés bizonysága a szentek seregéhez tartozásnak. Gyakorlati alkalmazása hivatalos jelleget csak a 4-ik százban nyert, de csak az ötödikben alakult ki. [1]

---

[1] Testvéri csókkal kezdődött, azután olvastak az evangéliumokból, a profetákból. (Sursum Corda).

Az urvacsora utáni megáldás és elbocsátás igen fontos volt, mert már Római Kelemen hosszu imát közöl, melyben megemlékezés van: a betegekről és gyengékről, a bánatos szivüekről, a békéről, fejedelmekről, kormányzókról s a világi hatóságokról.

Egy időben a reggeli ima után használták. Azután a Catechumenusok Missa-jával vonták össze (Missa Catechumenum vagy Proanaphora).

Az urvacsora a zsidó hatás idejében a szombat reggeli istentiszteletkor, később vasárnap reggel jött gyakorlatba, de kezdetben csak éjjel éltek vele.

Pál apostol a Csel. X. 7—16. szerint kenyér megszegésével kezdette: ἐν τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων συνηγμένων ἡμῶν κλάσαι ἄρτον.

A 9-ik században gyakorlatba vették a szentelt kenyér kiadását, hogy a communikáns otthon is élhessen vele.

A keresztény egyházakban igen nagy eltérések fejlődtek ki. Egyik főkérdés volt: milyen viszonyban van az Urvacsora Jézus Krisztussal, az ő testével és vérével. Mi a hatások az elemeknek? A hosszas ingadozás után a *római* egyház a tridenti conciliumban ezt mondotta ki (1545—63): A kenyér és a bor a megszentelés által a mi Urunk Krisztus testévé és vérévé változik. Ezt nevezi a katholikus egyház transsubstantionak.[1]

A *lutheri* egyház azt vallja, hogy a Krisztus teste és vére valósággal jelen van a kenyérben és a borban és akik azt eszik, azokkal egyesül (communicacio) a hit által. Ezzel szemben a transsubstantiatio elméletét teljesen elvetik és consubstantiationak nevezik. Ezt a felfogást *Zwingli* és a sweiziak bálványozásnak nevezték s tagadták, hogy az úrvacsora isteni elemet tartalmazna. Emellett vallották, hogy az úrvacsora intézménye szent és szükségképpen részt kell venni a kenyérből és a borból, a szent jegyekből, melynélfogva a Krisztus testét és vérét eszik és isszák, ellenben tagadják a transsubstantiatiot.

*Kálvin,* Bucer és az Anglikánok szerint: a Krisztussal való egységünk jele, aki táplál minket testével és vérével szellemi értelemben és ez hit által történik. A kenyér és a bor nem változik át.

A szent jelek kiszolgálása eltérően történik. A római egyház a kelyhet elvonja a résztvevőtől azzal a megokolással, hogy ha a borból eltalál csöppenni, azzal a Krisztus vére megszentségtelenittetik. Ezt a nehézséget a görög egyház azzal kerüli el, hogy a kenyeret és a bort együtt adja egy kanálban a résztvevő szájába. A kehely használatát az összes protestánsok gyakorlatba vették. A római felfogást a transsubstantiatio tanával igazolják.

Az úrvacsora kapcsolatban áll a konfirmációval. A katholikus a szentségek közé sorozza s bérmálásnak nevezi, „melyben szentlélek adatik embernek, hogy állhatatos lehessen a hitnek tartásában". (Esztergomi püspök kiadása).

## Unitárius felfogás és gyakorlat.

Dávid Ferenc a reformáció egyik vivmányának tartja, hogy Zwinglinek sikerült „a testes kenyérből való kifeslés. (Rövm. 10).

[1] A transsub. tana „nem alapszik semmi egyetemes, egyforma tradicion, hanem csak rendre, lassan formulálódott ki s elfoglalta az egyszerübb felfogás helyét. (Drummond).

Először az ur vacsoráját tisztitá meg (u. o. 33). Az élőhiveknek szerezte a megfeszült Jézus az ő vacsoráját (13) 1555-ben letétetik a Krisztus testének a kenyérben való jelenléte (34) 1559-ben a térdhajtás kirekeszteték a fennállással és közönséges kenyér hozaték be, megrontván a misének minden praktikáját.[1]

A XVI-ik évszáz alepvető munkája nem terjedett ki az úrvacsora elméleti fejtegetésére, eljárási utasitás sem maradott fenn. V. Kosa János püspök e száz végén megjelent Catechesisében:

„Catechesis az idvességnek fundamentumáról rövid kérdésekre szentirás szerint való feleletekben“ a keresztelést az evangélium tanitása szerint kötelességnek mondja azoknak, „akik hisznek a Jézus Krisztusban és megismerik őt élő Isten fiának lenni“ Ezek felnőtt gyermekek, akik ezzel — ugy látszik — beiktatást nyertek az egyházba, mert a konfirmálásról s úrvacsoráról szó nem esik.

„Az úrvacsorában Krisztus haláláról és az Istennek hozzánk való nagy szeretetéről elmélkedünk“ — mondja Árkosi. — Urunk szerezte. Erről Szt. Pál is bizonyságot tesz (1. Kor. 12.). Mások a bűnök bocsánatjára és hitünk megerősitésére rendeltnek mondják. Árkosi szerint: „Azt akarta Urunk, hogy minekutána hinni kezdettünk és bűnök bocsánatját szereztük, az Úr vacsorájában a Krisztus halálát hirdessük (Luk. 22,19), mert ezzel Isten különös kedvét mutatta irántunk, hogy saját fiának sem kedvezett.“ „Az Úr vacsoráját azért vesszük, hogy megemlékezzünk a Krisztus haláláról, mely által a bűntől és az örök haláltól szabadultunk meg.“

A Krisztus vacsorájában mintegy sokan egy testté lesznek. „Nem rendesen cselekednek, akik azt vallják, hogy a kenyér és a bor Krisztus testévé és vérévé változik a vacsorában, holott a Krisztus felment testestől a mennybe és köztünk nem lehet mind az utolsó napig (Csel. I. 9.11.).

„Az Úr vacsorájában a Krisztus halálát szükség hirdetnünk mindig. Akik tisztátalanul élnek, nem bocsáttatnak az Úr vacsorájához. Aki méltatlanul eszik, vétkezik. Tarts penitenciát, hagyd el a bűnt s nem leszel méltatlan.“[2]

Erős bűnbánó imát mond többek között: „Ne menj, uram, itéletben szolgáddal, mert nem viselhetné el haragodat, hanem

[1] U. o. 16: „sem a keresztségben sem az Ur vacsorájában semmi egyéb nincsen babonaságnál“.

[2] „Soha senki a régi keresztények közül olyan gondokkal nem volt, hogy a megszentelt kenyér elváltoznék Krisztus testévé, hogy Krisztus húsa gyanánt ennék az úrvacsorában.“ Árkosi i. m.

tekintsd érettem esedező Krisztusodat és az ő drágalátos vérével mosd el undok bűneimet, ne utálj meg Uram és ne vess el szined elől, valami vagyok, csak tiéd vagyok, mert ha elvetsz engemet, kihez hajtsam fejemet?"

Az 1626-ban megjelent Disciplinához kiadott utasitás sürgeti: Szorgos gondoskodás legyen arról, hogy ezt a szent szertartást mindenki gyakorolja egybeillőleg a hitvallással (Confessio). A hallgatókat folyton buzditni kell. Ha egyszerre nem mindenki járulhat az Urasztalához, „évenként ezt a szent szertartást többször szolgáltassák ki, mint ahogy eddig történt". Hogy elődeink a XVI-ik évszázban nagy sulyt fektettek rá, mutatják a Dávid Ferenc korából fennmaradott szent edények. Akkori hiveink vagyonosságát, de egyben azt is igazolja a mai napig fennmaradott és büszkén használt aranyozott ezüst kehely, melyet a XVII-ik száz elején csalódásig hű másolatban megkészitett egyik unitárius ötvös.[1]

Az úrvacsoraosztásról a Rendszabály ezt az intézkedést is szükségesnek látta fölvenni: (mert) ha osztályokra lenne osztva az egyház, könnyen megtehető, hogy az ünnepek egymást követő mindkét napján ugyanaz a szertartás ismétlődjék, hogy akik az elsőn részt nem vettek, a következőn járuljanak hozzá. Évenként ugy változtatva a rendet, hogy akik az előző évben elsők voltak, a következőben utolsók legyenek. Mindezt a püspök bölcsességére és az egyház megegyezésére kell hagyni.

Ez a körültekintő intézkedés azt mutatja, hogy az úrvacsorával mindenki élt, valamint azt is, hogy népes gyülekezetek voltak. Nagyon üdvös lenne tudni, hogy volt-e szükség a püspök intézkedésére, de valószinünek azt tartjuk, hogy városon és falun is az úri rendet mindig elől bocsátotta a közönség, mert a rendi felfogás szerint ez másképp nem is lehetett.

Ma is van bizonyos bevett szokás mindenik gyülekezetben s ez majdnem annyiféle, ahány gyülekezet van. Néhol a belső emberek vesznek vagy legelől, vegy legutoljára, majd az idősebb férfiak, az ifjabbak, azután a legények. A nőknél is néhol van ilyen sorrend. Az csak kis egyházközségekben fordul elő, hogy öregek és ifjak a két nem szerint egyszerre, együtt vegyenek.

[1] E két kehely leirását Kelemen Lajos afiától hallottuk és irásban is várjuk.

A szokás és a hagyomány még sokáig fog uralkodni a templomokban s talán jobban is van igy, mintha külföldi mintát követve, megcsappanna az érdeklődés.

Élénkülni kezd az a kérdés, hogy a közegészség ügye nem követel-e újitást? Azt, hogy a pap minden communikáns után megtörli a kehely szélét, vagy talán azt, hogy mindenkinek külön kis pohárban szolgálja ki a pap, az idő fogja eldönteni.

Az *urvacsorai kehely* használatát nem szabályozza az evangélium s egyházi törvényünk sem intézkedik. A gyakorlat közös kehelyt ismer. Különbség annyiban van, hogy a nőknek, leányoknak, konfirmálóknak külön poharok van, ahol ilyet ajándékoznak, vagy szereznek. Eltérés észlelhető abban, hogy a kehelyt a r. katholikus pap a kezében tartja, a protestánsok átadják a résztvevőnek.

A deési complanacio rendeli, hogy a communikánsnak kezébe adják.

Az ürmösi zsinat rendeli a deési compl. szerint: a szent kenyeret, ugy a szent poharat is a pap mindennek kezébe adja, segithet a mester. Ez alkalommal egy szentirásbeli helyet magyarázhat. Ugy látszik, hogy az úrvacsorai beszéd (agenda) mondása még nem volt általános gyakorlatban. [1]

*Koncz Boldizsár* püspök nemcsak az úrvacsora vételénél szükséges eljárást, hanem az oraciókhoz magyarázatot s több alkalomra imákat irt és hagyott hátra 12 pontba foglalva. Cim: „Az úrvacsorának rendes osztogatása közbe szakaszonként való osztatátások és tanittásoknak egy *formául* letett processussa.“

Tehát formulának tekintendő és több alkalomra. Az evangéliumi és apostoli helyeket egybeállitotta, mert ezzel is segiteni és könnyiteni akart a papjain, de egyben irányitja is szorosan az evangéliumi tanitás szövege szerint. Az elmélkedést mindenik esetre (12) megadja, imádság 5 van. Ezek, utasitása szerint, ismételhetők.

Hasonló eljáráshoz ismét ad ujabb tanitásokat és imákat 1—12 pont alatt. Ez már 9 imát tartalmaz.

*Agh István* az úrvacsora négyszeri kiszolgáltatását tartja szokásnak. A szentmihálynapi volt a negyedik.

1 A kenyérből és borból mara .lt részt a papi háznál, pap, mester, curator költheti el.

Ugy látszik, hogy még akkor is csak a szokás irányitotta a gyakorlatot. Ami természetes is volt, minthogy az 1626. évi rendtartásban csak arról esik szó, hogy „ezt a szent szertartást mindenki gyakorolja. Évenként többször szolgáltassék ki, mint eddíg történt."

Az úrvacsorai szertartás módja lassan fejlődött ki. 1626-ban a papra s illetőleg a püspökre van bizva.

Agh István már erre is ad némi utasitást: az úrvacsora alkalmával nemcsak énekelni s könyörögni szoktanak, hanem bizonyos tractát, vagy tanitást is tesznek a predikátorok.

Az agendát a Consistorium rendezi: „Helyes dolognak tartja a Consistorium, hogy előre rövidesen legyen tanitás az Úri vacsorának természetéről és ezen szent munka alkalmatosságával a hiveknek Istenhez és Krisztushoz való kötelességekről és igy az alatt, amig az Úri vacsora kiszolgáltatik, legyen éneklés csak és szakaszonként könyörgés vagy hálaadás. ...Nem kell elmulasztani aztán édes Jézusunknak hálát tulajdonitni, hogy nem sajnállotta Isten akaratja szerint érettünk még életét is letenni."

„Mikor a predikátor a könyörgést az Úr Krisztushoz igazitja mind ez s mind más alkalmatosságokkal, *Miatyánkot ne mondjon* utána, mert olyaténformán való Krisztushoz igazitott könyörgés ritkán lehet botránkozás nélkül, nem lehetvén helyesen könyörgésünk beszédét a Krisztusról forditani az Atyára. A mi beszédünket folytassuk és igazitsuk mindvégig a mi édes Jézusunkhoz, amint ennek példáját látjuk az Apostolokban is."

„Mi unitáriusok senkit is, ha velünk úri vacsorával akar élni, eltiltani és megvetni nem szoktunk, erre a végre az szent úri vacsora ceremoniája ugy van rendezve mi köztünk, hogy senki a keresztények közül abban meg nem botránkozhatik."

Ha mások nem kivánják (ref.), hogy velük úrvacsorát vegyünk, „nincs miért kivánjuk velük ugyanazon egy asztalról részesülni. Ha valaki velünk Isten gyanánt kivánja imádtatni, „lelkiismeretünk ellen való dolog volna velök úrvacsorával élni".

A kenyér törése vagy előre fölvágása „legyen, amint vagyon a szokás szerint".

Érdekes megjegyzést találunk Dersi Mózes karácsonyfalvi papnál a XVIII-ik száz második feléről a következőkben: „hogy itt valaki a Krisztus testét egye és szent vérét igya, azt csak meg-

gondolni is képtelen dolog". Nem azért, „hogy itt valaki hitet vegyen magának és ez az ember lelkének kegyelempecsétje legyen, mert előbb, mig ide járulna valaki, hinni kell".

Dersi Mózes karácsonfalvi pap 1798-ban az Ecclézsiai Ágendát az unitáriusoknál igy rendezi: „8 nappal előre ki kell jelenteni, hogy annál inkább ki-ki elkészülve és magamegpróbálva az úr asztalának javaiból résztvehessen".

*Invocatio* az úri szent vacsorának osztása előtt: „Egyetlen Egy Isten, kegyelmes Atyánk a J. Krban! Ki nagy irgalmasságodat és szeretetedet az emberi nemzethez kijelentetted kiváltképpen az utolsó időben mind közel s mind távolabbvalóknak, békességet hirdetvén a Krisztus által, hogy mindenek megtérnének, az igazságnak ismeretére jutnának és üdvözölnének". Tovább magyarázza a Jézus szerepét: „Aki meghalt e világnak bűneiért, feltámadt igazulásunkért, tisztességgel, dicsőséggel megkoronáztatott boldogulásunkért és feje lévén az ekklesiának szent asztalát is megteritteti, az ő hiveiért is keserves kinszenvedésének s kiontott ártatlan vérének örök emlékezetiért, hogy az ő szent testét és ártatlan vérét példázó kenyérből és borból méltóképpen részesülvén, hirdessük az Úrnak halálát miglen eljő és az ő halála által szereztetett lelki jókban részesüljünk s lelki örömmel beteljünk."

„Jővel azért kegyelmes Istenünk és mennyei kegyelmednek általa szerelmes fiadnak szent asztalánál légy jelen mi velünk, hogy légyen erős a mi hitünk, tiszta és szent szeretetünk, állhatatos reménységünk, tökéletes cselekedetünk, hogy senki hiveid közül áldott fiad asztalánál itéletet magának ne egyék s ne igyék, hanem a királyi asztalt minden egyéb asztaltól megkülönböztetvén, szentségünket isteni félelemben véghezvihessük, a te anyasztegyházadnak igazi tagjai lehessünk és jövendőben a bárány lakadalmában mehessünk, hogy minden szentekkel egyetemben örvendezhessünk. Az Úr Jézus nevében. Ámen."

*Elmélkedése* 12 pontból áll. Mindenik végére ima: O, mi szerelmes Atyánk! stb. kivéve a 12-iket, melyet igy végez: Tehát az Úr Krisztus halálát gyalázatos sok kinját, valaki bárány jegyesse, most és mindenkor hirdesse. Amen. *Követi:*

*Hálaadás* az úri szt. vacsorának osztása után. *Ima.* Berekesztés: „Az Úr J. Kr. felkelvén a végvacsoráról, szerelmetes tanitványaival dicséretet éneklének és az olajfáknak hegyére kimenének". (Mt. 26 30.)

Itt sincs más egyéb hátra: Menjetek el békességben Ur Istennek áldottai. Dicsérjétek mindenkoron a ti szt. Atyátokat. Amen.

A másikat 9 részre osztva imával végezi. Utolsó szavai: Jövel hozzánk Uram Jézus, jövel hamar. Ámen.

A harmadik után már használ berekesztést.

Az úrvacsora *Ferencz J.* szerint „Jézus halálának szent emlékjele, egyházi törvény — canon — szerint az anyaszentegyházak hiveinek évenkint négyszer szolgáltatik ki a templomokban . . . Az úrvacsora anyagát teszi kis négyszögü falatokra vágott kenyér és természetes állapotban levő bor". Megelőzi a rendes istentisztelet. A lelkész kilép a templompiac közepén levő „szentasztal" mellé, ott az ünnepélyhez alkalmazott szent beszédet (*Agenda*) tart, azután hiveit áhitatosságra híva fel, imát mond, melyet a *Miatyánkkal* zár be. Legelsőbben a pap vesz kenyeret s azután adja hallgatóinak. A borból is. Eközben *dicséretek éneklése.* A templom piacára a szokásos rend szerint előbb a férfiak, azután a nők, a népességhez képest, több csoportban az *úrvacsorát felveszik.* Azután helyeikre menvén, a férfiak állva, a nők leborulva rövid, csöndes áhitatoskodás után leülnek. A lelkész ismét imát mond, melyet a *Miatyánk*kal és *Megáldás*sal zár be. A keresztény szeretetet és kegyességet ismét hathatósan lelkökre köti, ünneplésökre áldást kér Istentől s igy elbocsátja. „Betegek mindig élhetnek úrvacsorával."

„Hit és remény nélkül az úri szent vacsora a léleknek nem lesz ama tápláléka, mely az élet küzdelmeire megedz s az igazságért, ha kell erőt ad meghalni."

„Öltözzünk fel mennyegzői ruhát, hogy lelkünk jegyese, Krisztus gyönyörködjék bennünk az ő vacsorájánál."

„Készitsünk magunknak utat ama szent hajlék felé, hol a Fiu az Atya Istennek jobbján ül, királyi székét angyalok veszik körül."

„Nekünk éreznünk kell, hogy üdvöt és boldogságot nem a külső embernek keresztrefeszitésében, hanem a bensőnek, a szivnek, a léleknek megszentelésében kell keresnünk."

„Uj szövteség az — melyet Isten és ember között Jézus szerzett, szerezte övéi iránti szeretetből, az ő emlékezetére, a bűnök bocsánatjára, a fáradt lelkek megnyugtatására, a felebaráti szeretet elevenitésére, a halhatatlanság felőli hit és remény zálogául."

„Legyen ez a szentvendégség egy lépcső, mely közelebb visz rendeltetésünkhez; legyen jegygyürü, mellyel magunkat Krisztusnak,

azaz az ő magasztos elvének ujólag eljegyezzük; legyen egy égi pecsét, mely szivünkbe nyomja szent bélyegét a legszentebb érzelmeknek, a legnemesebb gondolatoknak, minőkkel e földön birhatunk“.[1]

## Konfirmálás.

A „szent jegyekkel élésre“ elő kell készülni. Az őskeresztények közé újakat csak konfirmálás után lehetett felvenni. Ma is megfelel a helyzetnek, ha azt mondjuk, „ezennel egyházunk önálló tagjává nyilvánitlak“, „felavatlak“. Helyesen jár el, aki a közönség előtt hitvallást mondat el és fogadalmat tétet a konfirmáltakkal. A nyilvános kikérdezés a XIX-ik évszázban kezdődött. Akik az őskeresztények közé szándékoztak belépni, három előkészitő fokozaton mentek át, u. m. hallgatók (audientes), térdelők (genuflectentes), megvilágosodottak (competentes φωτιξόμενοι) voltak. Akik az utolsó fokra eljutottak, azokat megkeresztelték, imával, kézrátéttel és sókiosztással felavatták. Ezután részesültek úrvacsorában.[2]

Az unitárius ifjakat kötelezi a Tanács, hogy kellő előkészülettel vegyenek úrvacsorát.

Minthogy a káté tanulása kötelező volt már a XVI-ik százban, az unitárius ifjak készületlenül nem mentek az úrasztalához.

1720-ban a szentlászlói püspöki vizsgálat rendeli: úrvacsorát venni kötelesek az ifju legények és megért idejü leányok.

A XVIII. évszázban az úrvacsorára való előkészitésre kis káté adatott ki. Egy másolt példánya 1759-ben készült a kissárosi iskolában. Ebből következik, hogy Szent-Ábrahámi püspök erről is gondoskodott. Kérdésekben és feleletekben tanulja meg az ifju, hogy és kitől származott az úrvacsora. E kis könyv szerint Jézus azért szerezte, hogy az ő kinos és keserves halálának emlékezetére mindvégig megmaradna és az ő halála által szereztetett drága jó: „a bűnnek bocsánatja és az örök élet kellőképpen is ábrázol-

---

[1] Jézus vevé a kenyeret, megtörte és megáldotta εὐχαριστησας, εὐλογησας.

[2] A róm. katolikusok a konfirmálást szentségnek tartják és a püspök jogkörébe helyezik, chrismanak vagy kenetnek mondják (olaj és balzsam). A görög egyházban a Szentlélek ajándékának jegye. A lutheránus és református egyházakban egyszerüen a kézrátevéssel, egy mondással és áldással végzik. Némely egyházak az egyházba felvételnek tekintik és kézrátevéssel gyakorolják. (Csel. 8,14.)

tatnék és a hiveknek az Úr Krisztussal és egymással való lelki egyesülése egységesen bizonyittassék, mert sokan egy test vagyunk, akik egy kenyérből és egy pohárból részesülünk".

„Az úrvacsorára elő kell készülni. Minden ember szálljon lelkiismeretébe, vizsgálja meg magát, vajjon élt-e a Krisztus parancsolatja szerint s nem bántotta-e meg az ő jóltevő Istenét". Igy imádkozzék:

Én Istenem, az én ifjuságomnak vétkeit bocsásd meg énnekem, hogy lehessen üdvösséges e szent vacsorával való élésem. A te szent fiadért hallgass meg — Ámen.

Az úrvacsora vétele utánra ismét imádságot tanit az ifjunak.

A gimnáziumi tanulóifjuság a katechesis különböző kiadásaival el volt látva, de volt egy kiskáté azok számára, akik a felső osztályba, a diákok közé akartak belépni. Ezt megtanultuk és kétheti vezeklés után fel kellett mondani. Igen izgató feladat volt nekünk, akik Tordáról vagy Kereszturról gyültünk össze, mint amugy is teljesen idegeneknek. Ezt jogosan nevezhetem konfirmálásnak, mert aki ezt elmondotta, az már venetett úrvacsorát.

Az iskolai törvény erre is kiterjedett. A XIX. évszáz 40-es éveiben kiadott főiskolai törvény igy intézkedik: „vallásunkat követő mind benn, mind künnlakó felosztályuak . . . valahányszor szentvacsora osztatni szokott, azt illő előkészülettel felvenni köteleztetnek".[1]

Az úrvcsoravétel szorosan csak a 7—8-ik osztálybeliekre volt kötelező.

A konfirmálást rendszeressé és többé-kevésbbé egységessé a Ferenc József kátéja tette. E kis könyv sok kiadást ért és sok lényeges változáson ment át mindig előnyére. Helyesen szerkesztett kérdéseivel és feleleteivel, valamint gazdag magyarázó jegyzeteivel még sokáig fog jó szolgálatot tenni a konfirmációra előkészités igen nagy fontosságu munkájában.

Minthogy az unitárius ifjuságnak nagy többsége falun bevégzi a tanulást s jórészt az olvasást is, a papra vár az a nagy feladat, hogy a serdülő ifjakat hitünkben valóban konfirmálja, ingathatatlanul megerősitse. Ezt tartva szem előtt állandóan hangsulyozzuk, hogy az ujabb tanácsi utasitás szerint a 14 évet betöltő ifjakat ősz-

[1] A Főtanács 1853-ban szabályozta. (26. jk. sz.)

től tavaszig tartsák kezök alatt és készitsék elő nemcsak a hitvallásra, hanem az egyházi életre is. Egyházunk történelmét, szervezetét ismerje meg, sajátitsa el minden ifju, aki a felavató szép ünnepre készül. Ugyanakkor fogadalmat tesznek a gyülekezet előtt és bejegyzik nevöket a konfirmáltak anyakönyvébe.

Ezt az alkalmat áron is megvegyétek és egész szivvel, lélekkel azon igyekezzetek, hogy gyermekeitek, ifju hiveitek, öntudatos unitáriusképpen lépjenek be az életbe.

*Dr. Boros György.*

## SZABAD VAGYOK.

Vak voltam eddig és szegény.
Most megnyílt előttem a csoda-ajtó,
Feltárúlt nekem a meglátás világa
S a gazdagságnak minden kincses álma.

Bús voltam eddig és fekete.
Most új hangok futnak szívem húrjain:
Mosolygó, kacagó, szent örömök
S a fehérség színe bennem már örök.

Rab voltam eddig s a magamé.
Most széttört rajtam az acél-bilincs.
Eddig voltam a békétlen, öröklázadásé,
Most megnyugodtam és szabad vagyok,

Mert most az életem egészen a másé.

*Fekete Lajos.*

## Theologiai akademiánk legközelebbi tudományos feladata. [1])

*Tisztelendő Professzor urak, kedves hallgatók!*

Engedjék meg, hogy az akadémia elöljárósága nevében a munkára indulás első pillanatában igen röviden egy pár szót szólhassak én is.

A theologiai akadémia készülő szabályzata szerint: ez az akadémia az unitárius szellemű tudomány fókusza, melegágya. Az unitárius gondolatnak, mint vallásos világszemléletnek, itt kell meggyökereznie, s innen kell szétsugároznia a hivő lelkek megvilágitására és boldogitására.

Ennek az akadémiának kettős célja van: egyik a gyakorlati papképzés, másik a theologiai tudomány unitárius szellemben való mívelése. Hogy mi ma ebben a zavaros szellemi áramlatokkal telitett társadalmi életben, a mai gazdasági válságoktól gyötört és lelki nyugalmát elveszitett emberi társadalomban a pap hivatása, azt hiszem, mindnyájan érzik s csupán azt szeretném, ha ennek tudata állandóan nyugtalanitó lánggal lobogna lelkükben. Ez a hivatás apostoli lelket, örök nyugtalanságtól üzött, folyton épiteni akaró, soha megnyugodni és megelégedni nem tudó szellemiséget kiván, szóval prófétákat és apostolokat. De nem erről akarok én beszélni.

Hanem az akadémia másik, tudományos feladatáról. A theologiai tudományok rendszerében vannak olyanok, amelyeket mivelhetnek mások is s mi az elért eredményeket átvehetjük és elsajátithatjuk. De vannak olyan feladatok, amelyeket rajtunk kivül senki ezen a világon meg nem oldhat, el nem végezhet; amelyeknek az elvégzéseért Isten és emberek előtt, a történelem itélőszéke előtt egyedül mi vagyunk felelősek. Ez a nehéz, gyönyö-

[1]) A theologiai akadémia évnyitó ünnepélyén, okt. 1-én.

rüséges munka reánk vár. Én két ilyen feladatot látok. Egyik az unitárius hittan, másik az unitárius egyház történelmének megirása. Ezzel a két dologgal mind a mai napig adósa vagyunk a világnak s a tudománynak s mindenekelőtt adósa vagyunk saját magunknak. Ezt az adósságot más helyettünk ki nem fizetheti, le nem törlesztheti.

Irodalmunkban hittani munkát is, egyháztörténelmünkre vonatkozót is kettőt ismerek. Egyik a Szent-Ábrahámi Summája, másik a Ferencz József Hittana. Mindakettő kitünő munka a maga nemében és a maga korában, de nem az, amire nekünk ma szükségünk van. Szent-Ábrahámi páratlanul áll a 18. századi egész magyar protestáns vallástudomány irodalmában, de egy nagy hibája van. Az, hogy nem unitárius. Szent-Ábrahámi lelke előtt ott állott a dézsi komplanació tilalomfája s a század ariánus-üldöző lelketlenségét lefektében és felkeltében szüntelenül kellett éreznie az egyháza létét féltő főpapnak. Nem volt szabad azt irnia, amit a lelke diktált, hanem azt, amit a komplanació megengedett. Ferencz József hittana nem érzi ezt a szellemi béklyót, de a felvilágosodás légkörében fogant lelki gyökérzete s a Kanti „tiszta ész" kultusza mellett megfeledkezik Schleiermachernek arról az örökérvényü és örökigaz megállapításáról, mellyel minden modern theologiának utat nyitott s a vallásos gondolkodás történetében új korszakot jelöl, hogy minden vallás alapja az érzelem. Ez a hiány magyarázza s némileg igazolja is azt a gyakran hallott vádat, amely vallásunk ridegségét hangoztatja. És emellett ez a Hittan középiskolai tanulók részére készült tankönyv, amely kitüzött céljánál fogva és mert tudományos igényeket nem támaszt, nem is lehet az, amire mi gondolunk s aminek hiányát mélyen érezzük.

Egyháztörténelmünk szintén kettő van. Egyik a Kénosi—Tőzsér, illetőleg Uzoni Fosztó kézirati műve, másik a Székely Sándor „Unitária vallás történetei Erdélyben", mely nem egyéb, mint az előbbinek rövidre fogott kivonata. Nem kell sok szót vesztegetnem arra, hogy, bármennyire gazdag és értékes anyagot gyüjt is össze az előbbi, egyik sem felel meg a történetirás mai legszerényebb igényének sem.

Ki fogja valaha megirni a mi hittanunkat, ha nem mi? Ki fogja összeállitani és megirni a mi Golgotás multunkat, ha nem

mi? Legyen szabad emlékezetükbe visszaidéznem Wilbur professzor előadását, hiszen legtöbbjük — azt hiszem — hallotta. Lebilincselő közvetlenséggel adta elő, hogyan tette ő élete feladatává az unitárius gondolat történelmi kifejlődésének megirását, hogyan készült e gyönyörü, de nehéz feladat megoldására, hogyan tanult meg 6—8 nyelvet csak azért, hogy eredetiben tanulmányozhassa azt a gazdag forrásanyagot, amely Európa különböző országainak könyvtáraiban kutatójára vár, hogyan tett hosszu, költséges és fárasztó útakat, hogy nyomról-nyomra kisérhesse a helyszinén az unitárius gondolat felbukkanásait.

Tudom én azt, kedves hallgatók, hogy egészen más amerikai és angol hittestvéreink helyzete, mint a miénk. Nem is merek még gondolni sem arra, hogy mi a tudományos munka anyagi feltételei tekintetében velök versenyezhetnénk. Szellemiekben is egészen a 19. század végéig nem állhattuk a versenyt. Nekünk a theologián a 60-as évektől kezdve majdnem egy félszázadig csak egy egész és egy fél tanárunk volt akkor, mikor pl. az erdélyi reformátusok theologiáján már négy tanár működött. Egy és fél tanárnak kellett előadnia a theológiai és filozófiai tanulmányoknak azt az egész körét, melynek mívelésére ma öt tanárunk van. Lehet-e méltányosan és igazságosan azt kivánni, hogy egy és fél tanár annyit végezhessen, mint amennyit öttől méltán elvárhatunk?

Ámde a helyzet a század fordulóján lényegesen megváltozott. Az addig a polyhistorság alapján egy emberre halmozott tanulmányok öt, sőt hat szakcsoportra osztattak. Minden szakcsoport külön tanárt kapott és a tanárok — ami nem utolsó szempont — biztos, nyugodt anyagiaktól nem gyötört megélhetést. Idestova három évtizede e változásnak, de a feljebb vázolt lényeges hiányok még fennállanak.

Nincsenek nekem olyan nagyszabásu, szélestávlatu elgondolásaim, mint aminő programmal Wilbur professzor egyháztörténeti munkájához fogott.

Csupán arra gondolok, hogy aki a magyar unitárius hittant megirni, a magyar unitárius egyház történelmét a mai kivánalmaknak megfelelően összeállitani akarja, annak legalább angolul, németül és latinul tudnia kell. Ha nem is a beszélés folyékony készségével, de a nehézségnélküli, tökéletes megértés mértékéig.

Ismétlem, mi e feladatok megoldását senkitől mástól nem várhatjuk. Filozófiai, pszichológiai, pedagógiai munkát irhatnak mások is. De az unitárius hittant és egyháztörténelmet csak mi irhatjuk meg, ez a mi feladatunk s ha nem teljesitjük, az erkölcsi felelősség a mi lelkiismeretünket terheli. És a lehetőség útja is nekünk áll leginkább és viszonylag akadályok nélkül nyitva. Könyvtárunkban egy kiaknázatlanul álló, rendkivül gazdag és becses forrásanyag nekünk áll legkészségesebben és legkevesebb költséggel rendelkezésünkre.

A munkábaállás első alkalmával ezeket akartam Önöknek elmondani s boldog volnék, ha valamelyikük, vagy néhányuk lelkében e tudományos feladatok iránt egy kis megértést és nyugtalanságot, egy kis magábaszállást, a meggondolásnak és értékelésnek csak egy kis szikráját ébreszthettem volna.

Az elöljáróság nevében tisztelettel üdvözlöm a tisztelendő professzor urakat, igaz és őszinte érzéssel mondok Önöknek, kedves hallgatók, Isten hozottat. Az új iskolai évre jó egészséget, kitartást és szorgalmat kivánok. Isten kegyelme és áldása legyen minden jóra irányuló törekvésükön.

*Dr. Gál Kelemen.*

## Adalék N. Fekete Gábor életrajzához.

Egyesek előtt ismeretes, hogy annakidején a mi boldog emlékezetü főgondnokunknak: nagyfalusi *Fekete Gábor* kolozsvári kir. itélőtáblai elnöknek elhalálozása alkalmából *vázlatos* életrajzát összeállitottam volt, amely különböző okok miatt nem kerülhetett publikálásra; később pedig — igen jellegzetes körülmények között — kéziratom is elkallódott. Közhivatali pályán müködő egyének részletes és irodalmi szempontból is értékes, rendszeres életrajzát megirni nagy feladat, mert a megszabott sinpáron: a hivatali fokozatokon való előhaladás külső tényén kivül a nagyközönség érdeklődésére számot tartó benső fejlődést nem ismerjük és a legkiválóbb munkásság is a hivatalos iratok szoros tömkelegébe szétszóródik. Emberileg teljesen lehetetlen a kiválóságot igazoló mozzanatokat adatszerüleg, iratszerüleg összeállitani s ezért az élet és jellemrajz folyamatos adatait halvány külső jelenségekből kell mozaikszerüen összeszedegetni.

Ez a nézőpont érvényesül a birói pályán kimagasló egyéniségekre nézve is, hacsak egyesek oly irodalmi munkásságot nem fejtettek ki, amely tevékenység az egyéni fejlődés, hirdetett elvek és kitermelt gondolatok tárházaként nem értékesithető. Nagyfalusi Fekete Gábor élet- és jellemrajzirója is hasonló helyzet előtt áll. Hosszas és fáradságos uton előbb élete folyásának hiteles adatait kell hogy összeszedje s a lehetőségig hozzá kell jutnia azokhoz a családi, társadalmi és egyházi életet előnkbe táró jelenségekhez, amelyek az általános szólamokon tul bensőséges tartalmat adnak az irodalmilag is szabatos, rendszeres életrajznak. Én a mi egyházi embereink hiányzó életrajzát sokszor és sokféle formában tettem szóvá, de viszont azt is kiemeltem, hogy ily életrajzok megirására hivatott embereink ugy el vannak más sürgősebb és aktuális kérdések kidolgozásával foglalva, hogy a megkivántató idővel nem rendelkeznek. Ha és amennyiben ily életrajz alapos

és gondos megirására volna is néminemü készségem, birói elfoglaltságom melett én se érek rá a kivánságom és elgondolásom szerinti élet- és jellemrajz megirására, de nem tartom megengedhetőnek, hogy az utóbbi évtized oly kiváló egyéniségünknek, mint nagyfalusi *Fekete Gáboré* és kövendi *Gál Jenőé* az unitárius közönség előtt az ismeretlenség szürke ködébe vesszen el. Kövendi Gál Jenő életrajzát is vázlatosan megirtam volt s az a kézirat is elkallódott. Et libelli habent sua fata.

Érzésem szerint nem csak én vagyok hivatva az emlitett kiváló jogászok emlékét kegyeletesen ápolni és példaadó egyéniségüket unitárius közönségünk előtt minél plasszikusabban megjeleniteni, azonban a mások magatartását nem használom fel mentesitö körülménynek és ujból megpróbálom ezuttal a nagyfalusi Fekete Gábor emléke iránt tartozó tiszteletemet az életrajzi adatok gyüjtögetése által kifejezésre juttatni s ha alkalmam lesz, az unitárius egyház háláját egy életrajz megirásával leróni.

Megkezdett ujabb adaggyüjtésem rendén sikerült két hivatalos okmány hiteles másolatát megszereznem. Fekete Gábor életének két kimagasló mozzanatát tárják elénk az okmányok: táblai elnökké történt kinevezését és belső titkos tanácsosságának előkészitését.

Az okmányok tartalmára ezuttal semmiféle észrevételt nem teszek, azokat jegyzetezéssel nem kisérem, eléggé beszédesek azok önmagukban.

A titkos tanácsosság tekintetében azonban annyit megjegyzek, hogy az uralkodói jogokat oly királyi módon gyakorolt Ferencz József idejében mindenik szakminiszter elsősorban a miniszterelnöknek tett jelentést, ha valamelyik kiváló szakemberét kitüntettetni akarta. A miniszterelnök ezután őfelségének kieszközölte az *előzetes* hozzájárulást és ha ez sikerült, akkor történt meg a szabályszerü fölterjesztés. A titkos tanácsosi méltóság adományozása iránt a kezdeményezés 1911. évi augusztus 26-án történt és az Őfelségének 1912. évi junius hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával következett be.

Az okmányok közlésével kapcsolatban fölkérem az unitárius hittestvéreket, hogy a nagyfalusi Fekete Gábor életrajzának megirásánál felhasználható bármily jelentéktelennek látszó adatot kezemhez juttatni sziveskedjenek. Most pedig a mi szerény unitá-

rius nagy emberünk emberi értékét hirdessék az alábbi száraz, hivatalos adatok.

I. M. Kir. Igazságügyminiszter. 3109—I. M. E. Legkegyelmesebb Uram. Fekete Gábor 48 éves, unitárius vallásu, okleveles ügyvéd, államszolgálatát 1872. évi január hó 12 én kezdte meg, mint alügyész a nagyszebeni ügyészségnél; 1873. november havában a marosvásárhelyi itélőtáblához elnöki titkárrá; ugyanehhez az itélőtáblához 1877. évi április havában pótbiróvá, 1882. évi március 17-én rendes biróvá és 1890. évi május hó 23-án tanácselnökké neveztetett ki, utóbbi állásában az itélőtábláknak 1881. évi május 5-én bekövetkezett szétosztása alkalmával is meghagyatott, ugyhogy jelenleg is ezen minőségben van alkalmazva.

Alapos készültségü, gyors felfogásu és tevékeny biró, a vezetésére bizott tanácsitélkezést a jogszolgáltatás mai követelményeinek megfelelő szinvonalra emelte, a marosvásárhelyi itélőtáblai elnök akadályozása és távolléte esetén ismételten teljes megelégedésre önállóan vezette és az elnököt igazgatási és felügyeleti hatáskörében is sikeresen helyettesitette.

Midőn ezek után hódolatteljesen még megjegyzem, hogy a javaslatba hozott egyének társadalmi és politikai magatartása kifogástalan, azzal a legalázatosabb kérelemmel vagyok bátor császári és apostoli Királyi Felséged elé járulni, hogy Berczelly Jenő kolozsvári itélőtáblai elnöknek hasonminőségben a kassai itélőtáblához saját kérelmére leendő áthelyezését *megengedni* és Fekete Gábor marosvásárhelyi itélőtáblai tanácselnököt a kolozsvári itélőtáblához elnökké kinevezni méltóztassék.

A legfőbb elhatározásnak ebben az értelemben szerkesztett tervezetét a legmélyebb hódolattal '/. alatt mellékelem.

Budapest, 1894. julius 22-én *Szilágyi Dezső.*

„Magyar igazságügyi miniszterium előterjesztése folytán Fekete Gábor marosvásárhelyi itélőtáblai tanácselnököt a kolozsvári itélőtábla elnökévé kinevezem. Kelt Ischlben, 1894. évi julius hó 29-én. Ferencz József sk."

„Vettem 1894. évi augusztus 1. Szilágyi."

II. Igazságügyminiszterium Elnöksége. Sz. 8624—1911. A m. kir. Miniszterelnök Urnak

Fekete Gábort, a kolozsvári királyi itélőtábla elnökét a belső titkos tanácsosi méltóságnak dijmentes adományozásával leendő legfelsőbb kitüntetésre óhajtanám javaslatba hozni.

Nevezettnek személyi adatait és eddigi szolgálatait a következőkben van szerencsém ismertetni:

Fekete Gábor 66 éves, unitárius vallásu, okleveles ügyvéd, megelőző ügyvédi gyakorlat után államszolgálatát 1872. évi január hó 12-én kezdte meg, mint belügyész a nagyszebeni kir. ügyészségnél; 1873. évi november hó 18-án a marosvásárhelyi kir. ité-

lőtáblához elnöki titkárrá, ugyanehhez az itélőtáblához 1877. évi április hóban pótbiróvá, 1882. évi március hó 17-én rendes biróvá, 1890. évi május hó 23-án pedig tanácselnökké neveztetett ki, 1894. évi julius hó 29-ke óta a kolozsvári kir. itélőtábla elnöke.

Negyven évet meghaladó közszolgálatában mint biró és mint hivatalvezető egyaránt kiválló sikerrel müködött; széleskörü tudása, bő birói tapasztalata és fáradhatatlan munkabirásával épp ugy, mint kipróbált, tiszta jellemével általános elismerést és köztiszteletet vivott ki magának.

A kir. itélőtábla elnöki állásában immár 17 évet meghaladó idő óta az itélkezés vezetése és irányitása, valamint az első folyamodásu biróságok felett gyakorolt éber felügyelet által az igazságszolgáltatás terén igen jelentékeny érdemeket szerzett, miért is legfelsőbb kitüntetése nemcsak indokolt, hanem általános megelégedést is keltene.

Ezeknek előrebocsátása után van szerencsém Nagymeltóságodat tiszteletteljesen arra kérni, hogy a belső titkos tanácsosi méltóságnak a nevezett itélőtáblai elnök részére leendő adományozásához Ő császári és apostoli Királyi Felségének előzetes legkegyelmesebb hozzájárulását kieszközölni és Ő Felségének ebben az ügyben hozandó legfelsőbb elhatározásáról engem annak idején értesiteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását. Budapest, 1911. augusztus 26-án. Dr. Székely Ferenc sk." *)

Közli: *Dr. Tóth György.*

*) Megemlitjük, hogy Fekete Gábor rendkivüli pályafutását 1917. évi junius hó 18-án bekövetkezett halála zárta be még mindig tényleges táblai elnökségében. Hosszas táblai elnöksége idején, nehogy még a gyanu árnyékát is magára vegye, elnöki titkárnak unitáriust csak egyet alkalmazott, jóllehet lettek volna erre alkalmas embereink. Szerény, de páratlanul igazságos, jellemes, erős egyéniség volt.

# IRODALOM.

**Egy unitárius hitvilága.** Irta Hall Alfréd, az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Általános Egyesületének elnöke. Angolból forditotta Dr. Kiss Elek unitárius teol. akad. tanár. 84 oldal. Az „Unitárius Evangélium" könyvsorozatának I. száma. Ára 30 L. Kapható a forditónál Kolozsvárt. Grafik Record 1933.

Unitárius egyházunkban sokszor hangzik panasz amiatt, hogy akik az egyház jóvoltából idegen nyelv megtanulásához hozzájutottak, ezt az előnyt nem használják az unitárius gondolkozás irodalmi uton való ismertebbé és népszerübbé tételére. Különösen Angliában és Amerikában az egyház révén tanult ifjú papjaink azok, akik mintha szándékosan összebeszéltek volna, ugyszólva semmi jelét nem adják annak, hogy olyan kulturnyelvnek a birtokában vannak, melyen a legtöbb unitárius szellemü könyv vagy tanulmány jelenik meg. Nem igyekeznek a remélhetőleg magasabb képzést és szélesebb látókört, melyet nemcsak az egyén, hanem a köz javára is szereztek, azoknak is javára forditani, akiknek Erdély határán tul alig volt módjukban megfordulni, nyelveket tanulni, kultúrát megismerni. Az unitárius gondolkozás fejlődéséről s általában az unitárius szellem haladásáról, ujabb nyilvánulásairól kisebb-nagyobb tanulmánynak a közreadása vagy csak egy-egy ujabb könyvnek az ismertetése már arról tenne bizonyságot, hogy a kivételes szerencsében részesült akadémita ezen az uton szerzett több tudását nem kizárólag a magáénak tekinti, hanem erkölcsi kötelességének érzi azt a köz javára is értékesiteni.

Amilyen lehangoló nagyobb számban levő ifju akadémitáinknak önmagukban való szellemi elzárkózása, éppen olyan örömmel és elismeréssel kell üdvözölnünk Dr. Kiss Elek teol. akad. tanárnak buzgóságát, egyházával és az unitárius gondolkozással szem-

ben érzett szellemi kötelességteljesitését, mellyel részint eredeti, részint forditott művekkel ajándékozza meg a nyilvánosságot. Nem szólunk most arról, hogy választása a forditásoknál mindig szerencsés-e, de meg kell és meg akarjuk becsülni azt a jóakaratot és munkakedvet, melyről már nem egyszer tett bizonyságot. Jelen esetben előre kijelentjük, hogy amikor Hall Alfrédnek, a neves angol unitárius irónak és igen előkelő helyet betöltő egyházi férfiunak „Egy unitárius hitvilága" c. könyvének a leforditására vállalkozott, választása szerencsés volt s az unitárius szellemi életnek is jó szolgálatot tett.

A forditáshoz Dr. Varga Béla teol. akad. tanár irt a könyv értékeit igen nagy elismeréssel méltán hangoztató előszót. Szerző is irt előszót a könyvhöz, melyből megtudjuk, hogy nem egészen uj műről van szó, hanem ez tulajdonképpen egy több év előtt más cimen megjelent könyvének némi átirása és kibővitése. Örvendenünk kell, hogy ez az ujabb kiadás magyar nyelven is megjelent, mert nemcsak a hit főbb kérdéseire ad megvilágositó feleleteket, hanem elfogultságtól mentes módon, unitárius emberhez illő szabadelvü felfogással a vallásos gondolkozás minden lehető vonatkozását felöleli. Figyelme kiterjed a történelmi fejlődésre, ami a teljesebb megértéshez hozzátartozik, az idők folyamán létrejött helyes és helytelen vallásos irányzatokra, reámutatva az okokra, melyek a fejlődés különböző irányait előidézték. Szerző a tárgyalást mindjárt azzal a váddal kezdi, mit ellenfeleink olyan szivesen szegeznek az unitáriusok mellének, hogy az unitárizmus a tagadásban fejti ki erejét. Kimutatja, hogy ép az ellenkezője igaz. Az unitárizmus a haladó emberi gondolkozással teljes összhangban levő hitfelfogásánál fogva nem a tagadás, hanem az állitás vallása. Magunk részéről ehhez a megállapitáshoz csak azt füzzük hozzá, hogy a tagadást is természetesnek kell tartani, ha a többi vallások lényegével szemben valamely hitfelfogás a józan gondolkozás utján olyan messzire haladt előre, hogy tagadni kénytelen, amit mások állitanak, a saját érdekük védelmére még mindig csökönyösen ragaszkodva a kevesebb ismerettel biró és kevésbbé haladó szellem idejében létrejött régies felfogáshoz. Hall Alfréd röviden, de meggyőzőleg bizonyitja, hogy az unitárizmus határozott formában tanitja eszméit. Az unitárizmus ellen felhozni szokott emlitett vád cáfolása után reámutat arra, hogy az

unitárius hitfelfogás különböző helyeken és időben miként kezdődött, miként fejlődött a reformációig s azon túl is. Természetszerüleg első sorban és nagyobb részletességgel az angliai unitárius hitfejlődést tárgyalja, de megemliti a magyar, lengyel, holland, amerikai stb. unitárius mozgalmakat is. Azután rendre veszi s mindig csak röviden, szószaporitás nélkül a hitet Istenre és az emberre vonatkozólag; a teológusok felfogását Jézusról és Pálról; nem hallgatja el, hogy pl. a protestáns teológusok többet foglalkoztak Pállal, mint Jézussal s igy többet a hittel, mint a szeretettel. A biblia s abban az Isten egysége és a szentháromság, a kijelentés s a magasabb kritika, Jézus embersége s a csodák, feltámadás és megtestesülés, emberi haladás, lelkiismeret, bün, megtérés, helyettes elégtétel, az imádság, a rossz, az egyház, az istentisztelet, a szertartások stb., stb. s az ezekkel kapcsolatos részletek mind figyelme tárgyát képezik, melyeket sok volna felsorolni. Minden kérdésre nézve azt a magasabb és tisztább felfogást képviseli, amely minden elfogulatlanul gondolkozó embernek sajátja kell, hogy legyen. Befejezésül szerző felsorolja azoknak a martiroknak és hősöknek, tudósoknak és feltalálóknak, iróknak, bölcselőknek és költőknek, emberbarátoknak és szónokoknak a nevét s a kort, melyben éltek, akik Angliában és Amerikában az unitárius szellemet és gondolkozást képviselték. Sok világhirü nevet ismerünk meg ebből a névsorból unitárius vonatkozásban. Általában örömmel olvassuk, hogy milyen szép számmal voltak a világ legkiválóbb emberei közül unitáriusok.

Szerény nézetünk szerint, aki ilyen irányu, helyesen értelmezett propagandára alkalmas müveket, ha forditásban is, a nagyközönség számára hozzáférhetővé teszi, nemcsak az unitárius szellem erősitésén dolgozik, hanem általában a haladó gondolkozás számára is jó munkát végez.

Midőn a könyv magyar nyelven való megjelenésével kapcsolatban elismerésünket nyilvánitjuk a forditóval szemben, nem hallgathatjuk el, hogy a forditás nehézsége, a mondatoknak és kifejezéseknek kevésbbé magyaros visszaadása, néhol értelmetlensége nagy hátrányára van a különben nagyon értékes, tartalmas, rövidre szabott, haladó szellemü fejtegetéseknek. Minden könyvnek, de különösen az ilyennek, melynek a különböző vallásos felfogásu emberek között hivatásszerü szerepe van, stilus tekin-

tetében könnyednek, hangulatosnak, magyarosnak, lebilincselőnek kell lennie, hogy az olvasó nehány lapnak az átfutása után ne tegye le kezéből. Minden forditásnál nagyon kell ügyelni arra, hogy az idegen nyelv szavai, kifejezései, mondatai nem az eredetihez való feltétlen ragaszkodással, hanem a magyaros szellem és kifejezésmód szigorú figyelembevétele mellett kerüljenek nyomtatás alá. E forditásnak stilusbeli kellemetlen izét már az előszónál s még inkább a tárgyalás első fejezeténél érezni lehet. Egy teol. akad. tanárnak a tollából hasonló fogyatékosságokat mutató műnek sohasem szabad kikerülni. Az egyház tekintélye, melynek eszmevilágát tárja fel a könyv s az intézet nivója, melynek a forditó egyik reprezentánsa, tökéletesebb alkotást követel.

Amint már emlitettük, a forditáshoz Dr. Varga Béla teol. akad. tanár, a kiváló filozófus és iró, irt előszót, ki a forditást is az eredetivel összenézte. Annál feltünőbb, hogy ennyi stilusbeli fogyatkozással kerülhetett forgalomba ez a sokra hivatott könyv. Uj kiadás esetében ezen a bajon okvetlenül segiteni kell.

Midőn e mű tisztúlt unitárius szelleméért a szerzőnek s a szerencsés választásért a forditónak ismételten elismerésünket fejezzük ki, a könyvet minden elfogulatlanúl gondolkozó embernek szives figyelmébe ajánljuk. Megérdemli a tanulmányozást. *kl.*

**A Magyar Unitárius Egyház Teológiai Akadémiájának Értesitője** az 1932—33. iskolai évről. Szerkesztette Csifó Salamon dékán. XXXVII. évf. 8⁰-adrét, 36 old. Cluj-Kolozsvár. Grafik-Rekord. 1933.

Mindig nagy érdeklődéssel olvassuk teol. Akadémiánk működéséről szóló évi értesitőt, amely rövid betekintést nyujt ezen legfőbb intézetünk szellemi mühelyébe, ahonnan várjuk a lelket, az irányitást és egy szebb jövendő felé való célkitüzéseket. Mert a mi unitárius jövőnkre elhatározó befolyással van az, hogy vajjon földhözragadt, csupán az anyagiakért küzdő lelkészek, vagy felsőbbrendü hivatásuknak élő, apostoli szellemü lelkipásztorok kerülnek ki belőle. A mi teol. Akadémiánk nem öncélu intézmény, hanem vallási és egyházi életünk melegágya, amely akkor tölti be hivatását, ha tudományos munkásságát a gyakorlati élet számára is tudja gyümölcsöztetni; ha nem csupán arra törekszik, hogy elméleti tudósokat neveljen, hanem önfeláldozó s a mi vi-

szonyainkhoz alkalmazkodni tudó lelkipásztorokat bocsásson ki vallásunk és egyházunk munkamezőire.

A kezünk alatt levő értesitőt *Gálfi* Lőrinc tanárnak „Határvonalak a teológia és a biblia között" cimü tanulmánya vezeti be, melyet az iskolai év megnyitása alkalmából olvasott fel. Az értelmes és világos fejtegetéssel megirt dolgozatból látjuk a mai teológia fogyatkozásait; de részletesebb tájékoztatást vártunk volna a valódi teológia irányelveiről. Kissé merevnek tartjuk azt a határvonalat is, amelyet a biblia és teológia között von; mert hisz minden keresztény teológusnak, anélkül, hogy a bibliát mindenben magáévá tenné, egyben biblikusnak is kell lennie; mert a biblia a ker. teológiának mégis egyik elsőrendü forrása.

A tanév történetével kapcsolatban látjuk, hogy az okt. 1-én kezdődött és pedig az E. K. T. és a kultuszminiszternek bemutatott tanulmányi rend alapján. A rendes tanárok mellett előadásokat tartott Ürmösi József magántanár *a falufejlesztésről.* Éneket és zenét Ütő Lajos, egészségtant Márkos György tanitott. Az igazgatóságban változás nem volt; de a tanári testület egy taggal szaporodott, mert az E. K. T. Vári Albertet h. teol. tanárnak nyilvánitotta. Igazgatósági jegyző dr. Kiss Elek, könyvtárnok Gálfi Lőrinc, önképzőköri védnök dr. Varga Béla volt. Az öt évfolyamon együtt 26 hallgató volt, akik közül egy évközben rendes állást kapván, eltávozott. A növendékek magaviselete, egészségi állapota jó volt, azonban a kollokviumoknál egy pár esetben késedelem történt. A növendékek végezték a kolozsvári templomban a hétköznapi és a vasárnap délutáni istentiszteleteket, valamint a főgimnázium alsó osztályaiban a vasárnapi isk. tanitást. Missziói kirándulást rendeztek Tordára és Alsójárába s többen résztvettek a Kolozsvár külvárosaiban végzett missziói munkában. Angliában 2, Amerikában 1 növendék volt. Alapvizsgálatot 2 alkalommal 9, szakvizsgálatot 3 és lelkészképesitő vizsgálatot 2 növendék tett. Év végén 14 lelkészjelölt volt. Legációból, alapitványokból, segélyekből és kedvezményekből összesen 161.787 leu segélyben részesültek a növendékek. Az önképzőkör Gálfi Elek elnöklete mellett szorgalmasan müködött. Jutalmat és pályadijat többen nyertek, de — sajnos — több ilyen természetü alapitvány a bankokban van, kamatozás nélkül.

Általában az értesitőt Csifó Salamon dekán ismert pontosságával állitotta egybe.

**Magyar Protestáns Almanach 1933. évre.** Nagy előkészület és lelkes munka után megjelent az első magyar prot. almanach. A külsőleg is terjedelmes mű (413 nagy 8⁰-adrét old.) méltó a magyar protestantizmushoz s a reáforditott szellemi és anyagi áldozatot méltán megérdemelte. Aki be akar tekinteni a magyar protestantizmus történetébe, jelen helyzetébe és szellemi műhelyének mélységébe, az olvassa el ezt a szépen kiállitott könyvet, amely a ref., ág. hitv. ev. és unitárius egyházak helyzetét, azok különböző irányu hatását tárja fel szépen megirt cikkeiben. Minket elsősorban az unitárius vallás lényegét és helyzetét megvilágositó cikkek érdekelnek. Ilyent kettőt láttunk az almanachban. Az egyiket dr. Varga Béla irta „Az unitárius vallás" cimen, amelyben történelmi megalapozással és filozófiai mélységgel fejti ki az unitárius vallás alapját, lényegét s az angol és amerikai unitárizmussal való kapcsolatait. A másikat dr. Csiki Gábor missziói lelkész irta, aki különben a szerkesztő-bizottságnak is tagja, „A magyarhoni unitárius egyház élete" cimen. Ebben rámutat a XVI. századbeli magyarországi unitárizmusra, annak újabbkori felújulására, jelen helyzetére, vallási és nemzeti hivatására s különböző irányu tevékenységére. Ezenkivül az Almanach ismerteti a különböző egyháztársadalmi alakulatokat, azok célkitüzéseivel. A lapokat és folyóiratokat, amelyek között a budapesti „Unitárius Értesitő" sajnálatos sajtóhiba folytán „Novitárius Értesitő" cimen szerepel. Ezenkivül a budapesti közhivatalokról, pénzintézetekről, szanatóriumokról, a magyar gyógyfürdőkről, a honositásról stb. ad praktikus utasitásokat. Közli a protestáns egyházi és világi vezetők rövid életrajzát arcképpel, akik között egyetlen unitárius sincsen és a protestáns egyházak és lelkészeinek névsorát. Ára 600 leu.

**Kovács Lajos:** „A mi tisztünk igazsága" cimen adta ki azt az egyházi beszédét, amelyet Nagyajtán a háromszéki egyházkör közgyülésén mondott, amely alkalommal Toók Mózes helybeli gondnok 20 és Darkó Lajos pénztáros 25 éves hivatali működését ünnepelték. A szépen felépitett beszédben Máté III. 15. alapján arra a kérdésre felel, hogy „mi a mai unitárius ember kötelessége hitével, egyházával szemben?" Ára a brassói templomépités javára 2 leu. Ugyancsak Kovács Lajos állitotta össze az „Unitárius Hiradó" cimü egyházközségi lap III. évf. 4. számát, amelyben az őszi hálaadó ünnepekre való előkészités mellett a templomépités ügyét ismerteti s a közelgő téli időszakra a különböző egyesületek társadalmi müködésének a programmját irja körül.

# KÜLÖNFÉLÉK.

**Józan Miklós 40 éves jubileuma.** A Duna-Tiszamenti unitárius egyházkör október 8-án ünnepli Józan Miklós esperes, püspöki vikárius 40 éves papi működésének jubileumát. Részt kérünk ebből az ünneplésből mi is, habár országhatár választ el tőlük. Résztkérünk, mert Józan Miklós innen indult a lelkiismereti szabadság bölcsőjétől s a kolozsvári unitárius kollégiumon, a polgárdii parochián, az oxfordi Manchester College-n, a toroczkói papi állomáson keresztül jutott el mai állomására. 1902-ben alakult meg ez az egyházkör, melynek azóta esperese, a vidéki egyházakat évközben többször látogatja s ahol nincs pap, sátoros ünnepek második napján felváltva prédikál és urvacsorát oszt. Három izben volt Amerikában, hol felkeresve a munkatelepeket együtt imádkozott a kivándorolt székely munkásokkal. Az összeomlás után 1920-ban a hódmezővásárhelyi köri közgyülés kezdeményezésére az egyházkör uj szervezetet kap. Ennek értelmében igazgató-tanács alakult, melynek egyházi elnöke. 1927-től kezdve tagja a szintén ujonnan szervezett felsőháznak. Ezen a cimen a vikáriatus Fejérmegyében Sárbogárdon egy 220 kat. hold területü birtokot kapott.

1920-ban segédlelkészi állás szerveztetett. 1923-ban amerikai és angol testvéreink menekült hivek gondozására és egyetemi ifjak internátusa céljára megvásárolják az unitárius Misszióházat, mely mellé szintén lelkészi állás szerveztetett. Azóta élénkebb egyháztársadalmi munka foly. A budapesti unitárius egyházközség megalapitásának 50 éves fordulóján 1926-ban épitőmunkája elismeréséül a Signum Laudis kormányzói kitüntetést kapta.

A 40 éves forduló alkalmas időpont arra, hogy megálljunk egy pillanatra s visszatekintsünk arra az értékes épitő munkára,

melyet az ünnepelt végzett. Ez a munka rendezett, anyagilag biztos, békés és nyugalmas viszonyok között kezdődött, de rettenetes politikai, lelki és erkölcsi konvulziók között folytatódott. Ezekben az infernális időkben emberül állta a hű pásztor hivatását. S minden külső ünneplés és elismerés mellett legszebb jutalom — úgy gondoljuk — a hiven teljesitett kötelesség megnyugtató és felemelő tudata. A Keresztény Magvető irói és olvasói igaz örömmel küldik üdvözletüket s kivánják tiszta lélekből, hogy még hosszu éveken át derült lelki nyugalomban és jó egészségben munkálhasson Istenországa épitésén.

**Szervezeti törvény reformja.** A Dr. Ferenczy főgondnok elnöklete alatt a reformjavaslat elkészitésére kiküldött bizottság a várakozásnak megfelelő időn belül elkészitette a valóban érdemes nagy szervezeti törvény javaslatát. E hatalmas tárgyismeretet, minden oldalu körültekintést, és egységes szövegezést kivánó javaslat a várakozásnak nemcsak mindenekben megfelelő, de azt felülmuló érdemes és értékes munka. Közel 100 oldalra terjedő szövegezésében és mindezeket felvilágositó és részletes indoklásával a teljes elismerést érdemelte ki.

A javaslat érdemével ez uttal nem foglalkozhatunk, arra később fogunk reátérni, de már ez uttal ki kell emelnünk azt a nagyjelentőségű irányzatot, hogy az egyházkörök középfoku hatóságát törekszik kiépiteni s ez által nemcsak decentralizálni, de a központi kormányzást is tehermentesiteni.

Az elnökség a beérkezett javaslatot nyomban sokszorositotta s azt az E. K. Tanács tagjainak megküldötte, hogy a legközelebbi tanácsülésig annak tagjai áttekinthessék.

Az E. K. Tanács szept. 21-én tartott ülésén foglalkozott a javaslattal, mikor is annak irányelveit és tartalmát általánosságban magáévá tette és úgy a bizottság tagjainak, mint különösen az azt szövegező elnökének osztatlan elismerését és hálás köszönetét fejezte ki.

S egyben elhatározta, hogy a javaslat indoklásával együtt késedelem nélkül megküldessék az egyházköröknek annak mielőbbi érdemleges tárgyalása és netáni módositó javaslataiknak lehetőleg még a tél folyamán való beterjesztése végett.

Minthogy pedig a javaslat szövege pár kérdésben eltér a bizottság által tartott teljes ülés többségének álláspontjától, elha-

tározta a bizottsági jegyzőkönyv vonatkozó részének a szétküldendő javaslat mellé csatolását is, hogy az egyházkörök teljes áttekintéssel nyilvánithassák véleményeiket.

Részünkről megnyugvással emeljük ki, hogy a bizottság egyhangú megállapitással szerencsés módon találta meg a képviseleti jog határainak kiszélesitését és a történelmi múlt értékeinek korszerű megmentése határvonalait és gyakorlati alkalmazását.

Midőn örömmel és megnyugvással emlékezünk meg e történelmi jelentőségü eseményről, egyben jelezzük, hogy a javaslat érdemleges méltatására is még kiterjeszkedni fogunk.

**A székelyudvarhelyi unitárius egyházközség ünnepe.** Szép és nagy érdeklődés között lefolyt ünnepe volt a székelyudvarhelyi egyházközségnek f. év szept. 3-án, amikor megalakulásának 60-ik és temploma épitésének 25-ik évfordulóját ünnepelte. D. e. 11 órára a Pákei Lajos által tervezett és Fekete Béni épitészünk által épitett gyönyörü templom, amelyet ujabban villanyvilágitással is felszereltek, zsufolásig megtelt a helybeli és vidéki közönséggel. Az ünnepély istentisztelettel kezdődött, amelyen a gyülekezet éneke után magasszárnyalásu alkalmi imádságot Lőrinczi István, ny. vallástanár mondott, mint aki a kénosszékelyudvarhelyi társegyházközségeknek egyik lelkésze volt. Halmágyi Samuné urnő, Tompa Lászlóné szakavatott zongorakisérete mellett bájos énekével emelte a vallásos áhitatot. Vári Albert, mint az önállóvá lett székelyudvarhelyi egyházközség első lelkésze, kinek papsága alatt épült a templom, a 84. Zsolt. 2—5 v. alapján ünnepi beszédet mondott. Barra Gizike Vári Domokosnak alkalmi költeményét szavalta el nagy tetszés mellett. Sigmond József helybeli lelkész az egyházközség és a templom történetét olvasta fel. Végül dr. Boros György püspök áldotta meg a templomot és a gyülekezetet s keresztelt meg egy kis gyermeket azzal a tömör ezüst keresztelő készlettel, melyet Bakóczi Károly ajándékozott elhunyt neje: Kilyéni Erzsébet emlékére. Az istentiszteletet a gyülekezet éneke zárta be.

Este 8 órakor, a szépen kivilágitott templomban, nagyszámu gyülekezet részvételével szépen sikerült ünnepély volt, amelyen a gyülekezet éneke után imádságot mondott Balázs András esperes; dr. Ferenczi Géza főgondnok megnyitót mondott, amelyben történelmi adatokkal alátámasztva kifejtette, hogy a székely-

udvarhelyi egyházközség keletkezését még a XVI. sz. végén vagy a XVII. elején, a h. szentpáli Kornisok idejében kell keresnünk s ezelőtt 60 évvel csak ujraalakulásról lehet szó. Deák Berta saját alkalmi költeményét adta elő meleg érzéssel. Dr. Varga Béla „A lelki válság és a vallás jövője" cimen tartott mélyen szántó felolvasást. Puksáné, Boros Irén, Tompa Lászlóné orgonakisérete mellett, a tőle megszokott müvészettel énekelt elragadóan. Kelemen Imre oklándi lelkész Reményik verseket szavalt nagy megértéssel. A Székely Dalegylet pedig müvészi darabok előadásával gyönyörködtette a közönséget. Gyülekezeti ének zárta be a szép ünnepélyt. Mi azzal a megnyugtató tudattal távoztunk a székely anyavárosból, hogy ott a jól megalapozott unitárius egyházközség a fejlődésnek azon az utján van, amelyen sok sikert és dicsőséget hozhat egyházunkra. Adja Isten, hogy ugy legyen!

**Humanista manifesztum.** Ilyen cimen közölt egy cikket a Christian Register, az amerikai unitárius társulat legfontosabb sajtószerve pár hónappal ezelőtt. A manifesztum alatt körülbelül 40 aláirás van, amelyek között 8 unitárius lelkész aláirása is ott található.

A manifesztum, amely 15 §-ból áll, a többek között azt tartalmazza, hogy a humanizmus szerint a modern tudomány álláspontján elfogadhatatlan egy természetfölötti lény létezésében való hit és hogy az imádság régi módi szokása helyett a vallásos érzület a személyes élet fokozott formájában és a szociális jóllét előmozditásában kell, hogy kifejezésre jusson.

Még egyebek is vannak ebben a manifesztumban, de nem akarok közölni többet belőle, nehogy ugy járjon e folyóirat szerkesztője, mint az angol unitáriusok legnagyobb sajtóorganumának, az Inquirer-nek a szerkesztője, aki azért, mert a manifesztum szövegét egész terjedelmében leközölte megjegyzés nélkül, sulyos kritikában részesült a lap olvasói részéről és hibáztatták, hogy olyan sok helyet adott ennek a cseppet sem épületes manifesztumnak.

Örömmel kell megállapitanunk, hogy az Inquirer hasábjain éles tiltakozások jelentek meg az „unitárius kereszténység" nevében a manifesztum ellen. Ezek között legjelentékenyebb a jun. 17.-i számban megjelent tiltakozás, több aláirással, az élen MacLachlan nevével, aki a manchesteri unitárius theologia derék igazgatója. Tiltakoznak a történelmi angol unitárizmus nevében az ellen, hogy hasonló szellemü sajtóközlemény lapjukban megjelenhessék. Mac-

Lachlannak külön cikke is van ezen a cimen: Unitáriusok-e ők? Egy másik felszólaló pedig különösnek tartja, hogy papok irnak alá olyan manifesztumot, amely atheista és az imádságot elveti. „Bárkinek meghallgatom szivesen a véleményét, akármilyen az, — mondja a cikkiró, — de hogy az Isten és az imádság ellen nyilatkozzanak azok, akik azt a hivatást választották, hogy „az imádságnak házában" imádkozzanak Istenhez, ezt képtelenségnek tartom. Vajjon meggondolták-e, mit csinálnak?!"

Hát ezt igazán mi sem tudjuk megérteni. A humanista mozgalom még ez idő szerint törpe kisebbség az amerikai unitáriusok kebelében, habár, sajnos, olyan nevekkel ékeskedik, mint Fagginger-Auer professzor, akinek neve vezet az aláirások élén. Channing és Parker — ugy látszik — sokak előtt feledésbe ment s a rosszféle liberalizmus már az egeket ostromolja. Ez a humanizmus már se nem vallás, se nem kereszténység, hanem közönséges, durva materializmus, mint az Inquirer igen helyesen megjegyzi.

A szabadelvü kereszténység és vallásszabadság nemzetközi társulatának évnegyedenként közzétett hiradója szintén megemliti 1933. március—augusztusi számában a manifesztumot, mint a liberálisok egy csoportjának tipikusan amerikai megnyilatkozását. Kijelenti, hogy nem kritizálja és nem veszi észre, hogy ennek a manifesztumnak sem a kereszténységhez, sem a valláshoz nincs semmi köze. Szükségesnek tartja mégis a főbb pontokat közölni. Ennek a nemzetközi társulatnak mi is, mint egyház s egyesek is tagjai, akik évi tagdijat fizetnek. Sajnálatos, hogy a titkár ur megjegyzés nélkül hozza a manifesztum főbb pontjait, mint „érdekes" olvasmányt. Ugy látszik, hogy a Társulat titkársága sulyos fogalomzavarban szenved a szabad *kereszténységek* és a *vallás* szabadságot illetőleg, amiről nagyon hasznos volna felvilágositani. Ahelyett, hogy a kereszténységen kivül (mohamedán—zsidó) keresnék a kapcsolatokat, jó volna, ha tisztába jönnének első sorban a szabadelvü kereszténység fogalmával. Rade Márton, Otto Rudolf, Niebergall (†), Hermelinck, Baumgarten s a többi európai tudós theologusok nehezen fogják elfogadni a liberalizmusnak azt az üres és szétfolyó értelmezését, amelyet az amerikai humanisták képviselnek. Pedig ezek az urak ott voltak a prágai kongresszuson s annak javát és sulyát ők adták. De nem fogadjuk el mi sem s ha a nemzetközi társulat minket tagjainak óhajt tekinteni, kivánatos volna, hogy tisz-

tázza álláspontját, mert a zavaros koncepciók csak ártanak az ügy érdemének és értékének.

Kérdjük, hogy vajjon nem volna-e helyes a mi egyházunknak, amely a legrégibb unitárius egyház, evvel a manifesztummal kapcsolatban felhivni az amerikaiak figyelmét az unitárius gondolat megőrzésére s óvást emelni a Dávid Ferenc, Channing—Parker—Martineau örökségével való azon könnyelmü játék ellen, amelyet egyes amerikai humanisták üznek az unitárizmus kebelén belül. Szorongó érzéssel kell arra is gondolnunk, hogy nekünk ifjaink, papnövendékeink mennek Amerikába, ahol esetleg ahelyett, hogy komoly dolgokkal foglalkoznának, humanista mentalitással fognak visszatérni. Willbur ur, véletlenül épen akkor, amikor ezek a humanista viták folytak, de ettől függetlenül, egy beszélgetésünk során élesen a szemembe nézett, mintha át akart volna látni rajtam, azt kérdezte, mondjam meg őszintén, hogy van-e valami haszon abból, hogy az önök ifjai hozzánk jöjjenek tanulni?! A kérdés nagyon meglepett s azt a benyomást keltette bennem, hogy ő benne, aki jól ismeri a mi történelmünket, mai helyzetünket és hitfelfogásunkat, ugyanazok az aggodalmak élnek, ha más előzmények alapján is, mint amelyek bennem a humanista manifesztum óta támadtak. Ugy látszik, hogy a liberalizmusuak megvannak a maga nagy hátrányai s ha tulságba megy és elveszíti a talajt lábai alól, a pusztulásnak és szétesésnek egyengeti az utját. A humanista manifesztum szomoru bizonyitványa ennek. — *Varga Béla.*

**Pauler Ákos.** (1877—1933.) F. év julius 1-én kisérték utolsó utjára a Magyar Tud. Akadémia előcsarnokából Pauler Ákos dr.-t, a budapesti egyetem nagyhirü filozofia tanárát. Egyetemi tanári pályáját Kolozsvárt kezdette meg, mint Böhm Károly utóda s akkori papnövendékeink egy része még emlékezhetik komoly és nagystilusu egyéniségére, vonzó, tanulságos előadásaira. Elsőrangu tudós, aki kizárólag hivatásának élt s egész életét a tudomány oltárára tette. Magas erkölcsi álláspont és kiváló szellemi erő jellemezték ezt a minden tekintetben kivételes embert, aki a filozófus tökéletesnek mondható mintaképét alakitotta ki magában. Elmélyedő, az élet kicsinységei fölé emelkedő, puritán lélek, aki Böhm Károlylyal együtt a magyar filozófiai irodalom klasszikusának mondható. A két nagy magyar bölcselő álláspontja és kiindulása más. — Böhm Károly „Az ember és világa“ c. munkájában fejti ki rend-

szerét. A mint a mű cime is mutatja, az emberi megismerés szempontjából tárgyalja és lélektanilag is megalapozza elgondolásait, amelyek az érték fogalmának megállapitásaiban érik el fejlődésük tetőpontját. Paulert ezzel szemben az igazságnak az emberi megismeréstől független alkata, a valóság magvát alkotó végső elvek objektiv mibenléte és összefüggése érdekli. Logikájában (1925) és a Logikai alapelvek elméletében c. művében mesteri módon jut kifejezésre tudományos álláspontja. Népszerübb müve a „Bevezetés a filozófiába, amely a filozófia egyes disciplináinak (Erkölcstan, aesthetika, ismerettan stb.) problémáit tárgyalja főbb vonásaiban. Ebben a művében is mindenütt szembetünik a szerző eredeti álláspontja. Munkásságára a koronát metafizikája tette volna reá, amelyen mintegy hét éve dolgozott. Nem tudjuk, mennyire készült el e mű, de nagy kár lenne, ha nem volna annyira készen, hogy kiadható legyen. E sorok irójának gyakran emlitette, hogy nem siet vele, mert alapos munkát akar végezni. E nagy munka közepette ragadta el a halál váratlanul, pótolhatatlan veszteségére a tudodománynak s mindazoknak, akik fényes szellemének áldásait s baráti szivének melegségét és nemes egyszerüségét élvezhették. Vele kíhalt férfiágon a Pauler-család, amely egy kíváló jogtanárt és minisztert, (Pauler Tivadar), egy nagy történetirót (Pauler Gyula) és őt adta a magyar irodalomnak és közéletnek. Legyen áldott emlékezete. — *Varga Béla.*

**Brassó.** Brassói egyházközségünkben évek óta folynak a templomépitési mozgalmak. Valóban bármilyen sulyos gazdasági viszonyok közé jutottunk, de ennek a mozgalomnak szünetelni egy pillanatra sem szabad. Brassó földrajzi fekvésénél, kulturális és gazdasági helyzeténél fogva olyan gócpont, hogy az föltétlenül megköveteli egy unitárius templom épitését. Brassóban és környékén élő unitáriusok lélekszáma ma is megközeliti a 2000-et. Ez a szám állandóan emelkedik a beköltözések folytán. Kovács Lajos lelkész nagy buzgóságot fejt ki a hivek összetartása és megtartása érdekében. De mégis a templom az, ami az egyházi élet középpontja s a szétszórtan élő hivek közös gyülekezeti helye. Ez fokozza az összetartást, a testvéries érzést és a hitbuzgóságot. De nemcsak egyházi, hanem nemzeti szempontból is óriási jelentőségü a brassói templom ügye.

Ez a mozgalom ujabban nagy lépéssel haladt előre. A vá-

ros egy igen szép és a célra kiválóan alkalmas helyet adott, amelyen záros határidőn belül fel kell épiteni a külső viszonyoknak is megfelelő templomot. Az egyházközség készittetett Koós Károly közismert tervező mérnökkel egy nagyszabásu tervet, amelyet a város is kisebb átalakitások után elfogadott. Alkalmunk volt a tervet megtekinteni. Valóban, ha az megvalósitható lenne, diszére és dicsőségére válna brassói egyházközségünknek. De ez igy akkora költséget tételez föl, amelyet ez az egyházközség a jelen körülmények között meg nem bir, ha csak valamely külső segitséget nem kap, De ha ezen tervet nem is tudná megvalósitani, amely egy hatalmas bérházzal kombinálja a templomot, belőle legalább a templom és egy lelkészi lakás mulhatatlanul megépitendő. Még ez is fölülmulja az egyházközség teherbiró képességét. Azért bármennyire is le vagyunk szegényedve, bármilyen sulyos terheket kell hordoznunk, a brassói templomépités ügyét mindnyájunknak szivén kell hordoznunk, s Kovács Lajos lelkésznek és az egyházközségnek erkölcsi és anyagi támogatására kell sietnünk, hogy a Cenk aljában minél előbb felépüljön a templom az egy Isten dicsőségére.

**Női gazdasági tanfolyam.** Székelykereszturon a nyár folyamán az unitárius gazdasági iskolával kapcsolatban 1 hónapos női gazdasági tanfolyam volt, amelyen 59 nő vett részt, akik közül 32 unitárius volt. Ez a tanfolyam is egy ujabb jele annak, hogy egyházunk vezetősége a székelység gazdasági talpraállitását szivén viseli s azt a rendelkezése alatt álló eszközökkel előmozditani igyekszik. A tanfolyamon résztvett nők: lányok és asszonyok sokat láttak és tanultak s nagy elragadtatással beszélnek a tanfolyam vezetőiről és előadóiról. Hisszük, hogy szerzett ismereteiket és tapasztalataikat népünk szélesebb rétegeiben is értékesiteni fogják.

**Beiratkozások tanintézeteinkbe.** Teol. Akadémia 4 évfolyamára a folyó isk. évre beiratkozott 24 növendék, akik közül 3 leány. Kolozsvári főgimnáziumban a beiratkozottak száma 177, kik közül 124 unitárius. Székelykereszturi főgimnáziumunkban 171 növendék van, akik közül 103 unitárius. A kolozsvári főgimnáziummal kapcsolatos elemi iskola 4 osztályában van 67 tanuló, akik közül 38 unitárius. A kolozsvári leányotthonban van 42 növendék, akik közül unitárius 31.

**A Magyar Unitáriusok Története képekben** c. münek a kiadását vette tervbe a Budapesti Unitárius Könyvtár, amely műhöz az anyaggyűjtést már meg is kezdette. Az eddig megjelent unitárius tárgyu könyveket (arckép, templom, iskola, papi v. tanitói lak, kulturház és más történelmi emlék, temető stb.) gyüjtik itt össze, lehetőleg mindenikhez rövid leirást adva. — Szeretettel kérik a Kedves Olvasót, hogy átérezve ennek a műnek szükségét, annak minél teljesebbé tétele céljából ebben a nehéz munkában támogassa és ilyen tárgyu képeit (képes tevelezőlapon v. más rajzban) beküldeni sziveskedjék, ha lehet közölve a képhez tartozó rövid szöveget is. *Arcképnél:* szül. és halál. év, legrövidebb életrajz v. hivatkozás arra, hogy az hol található. *Épület*-nél: épitési év, renoválási év, ha lehet alaprajz is. *Szószék, orgona, v. más belsőfelvétel.* Ilyen tárgyú képeket aki beküld, a műben jelezni fogják a szives támogatást. Ha kölcsön kapnak ilyen anyagot, azt a mü megjelenése után köszönettel visszaszármaztatják. *H*a pedig csak figyelmeztetést is kapnak ilyen tartalmu cikkeknek a forrására, (hogy t. i. hol található) azt is hálás köszönettel veszik. *Cim:* Unitárius Könyvtár, Budapest, V. ker. Koháry-u, 4. sz. I. em.

**A lelkészi kongrua ügye.** Az unitárius lelkészek az állami költségvetés egybeállltásával kapcsolatosan a legmostohább elbánásban részesültek, amennyiben kongruájukat olyan minimális összegben állapitották meg, amely megélhetésüket lehetetlenné teszi s különösen családos és gyermekeket tanittató lelkészeinket anyagi csődbe juttatta. Az egyház vezetősége minden tőle telhető eszközt és módot felhasznált, hogy ezt a sérelmet orvosolja vagy legalább enyhitse. Azonban minden fáradozása sikertelen maradt. Az illetékes körök az unitáriusok lélekszámának kevés voltával magyarázzák s ezen szenved hajótörést minden igyekezet. Az egyetemes lelkészkörnek f. évi aug. 9. és 10.-én tartott közgyülésében lelkészeink is feljajdultak a méltánytalan és igazságtalan elbánás miatt s elhatározták, hogy memorandummal fordulnak a miniszteriumhoz s kérik ügyük méltányos rendezését. Ezt a memorandumot szept. 21.-én tartott ülésében tárgyalta az E. K. T. s elhatározta, hogy felkéri Abrudbányai Ede kamarai képviselő és Lőrinczi Dénes bukaresti lelkész afiait, hogy azt sürgősen illetékes helyére juttatva, személyesen is járjanak el, hogy ez az ügy kedvező megoldást nyerjen.

**A magyarországi unitáriusok** kulturnivóját jellemzi a következő kimutatás, melyet az 1920 évi statisztikai adatok alapján a Prot. Almanachban közöl dr. Csiki Gábor.

| | | Irni és olvasni tud % | Középiskolát végzett % | Felsőbb isk. végzett % | Szellemi pályán van % |
|---|---|---|---|---|---|
| Unitáriusok | közül | 86·— | 7·21 | 6·17 | 7·4 |
| Evangelikusok | „ | 83·34 | 1·94 | 1·31 | 2·0 |
| Reformátusok | „ | 77·83 | 1·12 | 0·73 | 1·2 |
| Róm. kath. | „ | 74·79 | 1·40 | 0·73 | 1·4 |
| Egyéb kereszté. | „ | 73·34 | 1·70 | 2·10 | — |
| Görög kath. | „ | 61·63 | 0·88 | 0·42 | 0·9 |

**Pályázati hirdetés.** Az Unitárius Egyetemes Lelkészkör, Méltóságos és Főtisztelendő dr. Boros György unitárius püspök ur adományából a következő pályázatot tüzi ki: *Utmutató* irandó *Hitünk és hiveink védelme* érdekében. Határidő 1934. május 1. Az Utmutató lelkészek részére irandó egyházvédelmi és missiói céllal a kivülről jövő támadásokkal szemben. Pályadij 1000 leu. A pályamunkák géppel, vagy idegen kézirással, jeligés levéllel adandók be a püspöki hivatalhoz. A dolgozatok a birálattal együtt az 1934. évi lelkészköri közgyülés elé terjesztetnek megvitatás és végleges megállapitás végett. Székelykeresztur, 1933. augusztus 9—10. Csifó Salamon lelk. köri elnök, Fekete Lajos lelk. köri jegyző.

**A templomi művészet elfajulása ellen.** Az osztrák kath. püspöki kar felemelte tiltakozó szavát a templomokban előforduló művészeti visszaélések ellen. A templomokban alkalmazott művészet minden esetben valamely vallásos gondolatnak szimbolikus kifejezése, ami kivételes művészi tehetséget tételez fel. Ennek a művészetnek nem az a feladata, hogy talányokat adjon fel, hanem az, hogy épitsen és emeljen s a lelkeket a „tökéletes és időnfelüli" ideálok világába ragadja. Ebből a szempontból elitéli a püspöki kar a templomokban a profán reálizmust, naturálizmust és szubjektivizmust. Éppen igy elitéli a gyárilag előállitott tömegcikkeknek az alkalmazását, amelyek épités helyett elriasztanak a templomtól. Különösen figyelembe ajánlja az oltárdiszitéseket, nehogy ez által az oltár épitészeti szépsége vagy a liturgikus cselekmény háttérbe szoruljon. Inkább semmit se vigyünk a templomokba, mint gipszfigurákat, viaszbabákat és olajnyomatokat. Hogy valaki az egyházművészetnek igazi munkása legyen, oda nem elég magában a tehetség, hanem szükséges „egészséges vallásos érzés, ami csak meggyőződéses hitből,

praktikus, az egyházzal együttélő kereszténységből fakad." Ezért javasolják, hogy minden egyházmegye állitson fel „művészeti tanácsot", amelynek a tanácsadás mellett a közvetités is szerepe lenne.

**Tanév-megnyitás.** Az 1933—34. iskolai évre a Teológiai Akadémia ünnepélyes megnyitása október 1.-én volt, mely alkalommal egyházi ének után imádságot mondott dr. Varga Béla. Felolvasott dr. Kiss Elek tanár. A tanévet megnyitotta Csifó Salamon dekán. Dr. Gál Kelemen isk. f. ü. gondnok az Akadémia legközelebbi feladatairól értekezett. A Püspök Úr pedig lelkes, buzditó szavakat intézett az ifjusághoz és a tanári karhoz. — A kolozsvári főgimnázium megnyitása szept. 15.-én történt, amikor az ifjuság éneke után imádkozott Vári Albert. Gálffy Zsigmond igazgató megnyitó beszédében üdvözölte Lőrinczi Zoltán és László Tihamér uj tanárokat. Dr. Ferencz József f. ü. gondnok üdvözlő beszédet mondott. A Püspök Úr buzditó beszéde és egyházi ének zárte be az ünnepélyt.

**A műveltség öt jegye.** Nicholas Murray Butler, a newyorki Columbia-egyetem tanára, a műveltségnek a következő öt jellemző sajátságát állapitotta meg: 1. Az anyanyelv használatában való helyesség és pontosság. 2. Kifinomodott, szelid modor, amely a gondolkodás és cselekvés megszilárdult szokásainak eredménye. 3. Az elmélyedés képessége és szokása. 4. A szellemi fejlődés képessége. 5. A hatékonyság, vagyis a cselekvés képessége.

**A kapitalizmus válsága.** A kapitalizmus válságáról dr. Ravasz László a dunamelléki ref. egyházkerület közgyülésén ezeket mondotta: „A nagy háboru százados premisszáknak következménye volt, de magának a háborunak következményeit még csak most kezdjük el levonni a kapitalizmus válságában. E válság oka az, hogy a kapitalizmus nem tudott elég becsületes lenni és ennek a levét issza meg. Gyáva a tőke, fél az élettől s ezért fenyegeti a halál. Amelyik tőke nem mer hitellé átváltozni és ezen a réven nem foglalkoztat és nem táplál millió dolgos kezet és nem termel egyenletes, igazságos és mindenkihez eljutó módon, öngyilkosságot követ el. Az a tőke, amely visszahuzódik az élet nagy körforgásából, olyasmire vállalkozik, mintha a sziv azzal akarná megmenteni magát, hogy egyidőre visszatartaná a vért a szervezetből. Ez nem menekülés, ez a szív bénulása. A gazdasági életből kivont tőke papirrá, pénzzé, arannyá csapódik le, páncélszekrényekben és harisnyaszárakban helyezkedik el s ezáltal értékének parányi részére zsugorodik össze, mert a tőke a kiterjeszkedésben él és összehuzódása által hal meg.

A kapitalizmusnak egy etikai reviziója, mondjuk ezzel a szóval, bátor és gyökeres reformációja az, amit kívánunk, mert enélkül szét hull egész gazdasági rendszerünk, nem azért, mert önmagában rossz volt, hanem azért, mert mi voltunk rosszak".

**Az Unitárius Irodalmi Társaság választmányi ülése.** Az Unitárius Irodalmi Társaság szeptember 23 án délután Dr. Ferenczy Géza főgondnok elnöklete mellett választmányi ülést tartott, amelyen megjelent Főt. Püspök ur és a választmány számos tagja. Dr. Ferenczy Géza elnöki megnyitója után Vári Albert előterjesztésére a választmány 5000 leu segélyt szavazott meg Szentmártoni Kálmánnak, az Unitárius Irodalmi Társaság pályázatán jutalmat nyert „János Zsigmond élet- és jellemrajza" cimü munkája kiadási költségeire. Józan Miklós budapesti püspöki vikárius 40 éves szolgálati jubileuma alkalmából a Társaság választmánya meleghangon emlékezett meg Józan egyházi és irodalmi munkásságáról s elhatározta, hogy átiratban is köszönteni fogja a kiváló egyházi férfiut és unitárius költőt az évfordulóval kapcsolatban. Egyben felkérte Dr. Gál Kelemen alelnököt, hogy a jubileumi ünnepélyen személyesen is fejezze ki a Társaság üdvözletét. Ugyancsak köszönetet mondott a választmány dr. Tóth György kúriai birónak a „Keresztény Magvető" érdekében kifejtett munkásságáért. Elhatározta ezeken kivül a választmány, hogy elkészitteti a Keresztény Magvető tárgymutatóját; a nagyobb mennyiségben levő régi példányokból a bukaresti uj egyházközségnek ingyenes példányokat ad, valamint, hogy az őszi Főtanács idején közgyülést és felolvasó ülést, a tél folyamán pedig előadás sorozatot tart. *(snl.)*

**A szónoklat titka.** Eötvös Károly, aki maga is egyik legnagyobb magyar szónok volt, a szónoklat titkáról ezeket mondja: „Sarátságos hatalom a szónoklat. Olyan alkotmány ez, melyhez a tudomány, a szinpad, a költészet, az egyéniség és a véletlen adja az anyagot s amelyben mindez csudálatos vegyülékben van együtt s versenyez az egymás felett való uraságért. E verseny, e soha el nem dönthető verseny az, mely a szószéknek titkát képezi s hatalmát alkotja.

A tudomány tulsulya értekezéssé, a szinpad tulsulya szinjátékká, a költészet tulsulya képzelődéssé, az egyéniség tulsulya társalgássá s a véletlen tulsulya adomázássá teszi a szónoklatot.

Pedig a szónoklat egyik se és valamennyi. Kevesebb, mint akármelyik s több, mint mindegyik összevéve.

Gondolat, mely lángol; szenvedély, mely gondolkodik; egyéniség, mely eszmévé magasztosul; költészet az önérdek szolgálatában s önérdek, mely a világot öleli magához. Visszanéz a multba, előretekint a jövőbe s szeme mégis mindig a jelenen függ. Ismeri a történetet, a tudomány érveit, az erények és bünök vonzóerejét, a természet szépségeit, a vallásnak titkait és nagyon ismeri az emberek gyengeségeit. Eszközeiben nem válogat, vagyis mindig azokat választja, melyek a célra biztosan vezetnek. Ha a magasság nem elég, a poklot hivja segitségül. A földön és a föld alatt levő hatalmak között a legnagyobb hatalom. De csak akkor, ha sikert arat. Ha sikert nem arat: elveszett, eltünt, mintha soha nem is történt volna. Gúny, vagy közöny és feledés-moha nyomban eltemeti.

A szószék gyakran azt a hatást gyakorolja a szólóra, melyet a mámoritó italok gyakorolnak. A szónok agyában a gondolat gondolatot kerget, eszmék gyúlnak ki s tünnek el nagy hirtelen; képeket rajzol, miként az álom; költészetet teremt, miként az ifjuság; szenvedélyeket kelt, mint a gyülölet, szerelem, bosszu, csatariadás, őrültség s vallási düh. Szerencsés ember, ki a szószéken komoly, nyugodt, a fontolgató értelemnek s a teljes öntudatnak ura. Még szerencsésebb, ki ezen felül ura önmagának, birtokosa az emberek és világ titkainak s ki az önbizalom és önérzet rendithetetlen alapjáról mosolyogva beszél a mindenséggel." (A Názárénusok 137—138 l.)

**Gyászhir.** *Szolga Lilike,* Dr. Szolga Ferenc és neje Jakabházy Ilona leánya, életének 25-ik évében, hosszas betegség után, szeptember 13-án Sz. Kereszturon meghalt. A beteg édesanyának egy évtized óta gondos és hűséges ápolóját, az édesapának megtartó hitét, bizó reménységét, testvéreinek gondozóját s a családnak napsugarát vette magához a mindeneket tudó, jó Isten, aki egyedül adhat enyhületet a veszteség fájdalmában megtört sziveknek. Mi őszinte részvéttel osztozunk a sokszrosoan meglátogatott család bánatában s Istentől erőt kérünk ez ujabb csapás elhordozására.

**Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.**